

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionální rozvoje

**MARGINÁLNÍ OBLASTI V ČESKU:
PŘÍKLAD
VOJENSKÝCH ÚJEZDŮ**

MARGINAL AREAS IN CZECHIA:
THE EXAMPLE OF MILITARY BASES

Bakalářská práce

Filip Hájek

Praha 2010

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Pavel Chromý, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně, pod vedením školitele RNDr. Pavla Chromého, Ph.D., a že jsem všechny použité prameny řádně odcitoval.

V Praze dne 27. 8. 2010

.....
Filip Hájek

Úvodem bych rád poděkoval RNDr. Pavlu Chromému, Ph.D., za věnovaný čas a poskytnutí cenných rad při psaní této práce.

Obsah

Seznam použitých zkratk	5
Seznam tabulek a obrázků	6
Seznam příloh	6
Abstrakt	7
Abstract	8
Úvod	9
Kapitola 1	
Cíle, výzkumné otázky a metodika práce	13
1.1 Stanovení cílů a výzkumných otázek.....	13
1.2 Metodika práce	14
Kapitola 2	
Východiska studia vojensky využívaných území v kontextu polarizace prostoru..	16
2.1 Teoretická východiska v oblasti polarizace prostoru.....	16
2.2 Marginalita a marginální oblasti	19
2.3 Vojenský újezd (VÚ) a vojenský výcvikový prostor (VVP).....	20
2.4 VÚ jako marginální oblast.....	22
Kapitola 3	
<i>VÚ v české (československé) literatuře</i>	26
3.1 Historické, koncepční a rozvojové dokumenty.....	26
3.2 Studie obyvatelstva a osídlení VÚ	31
3.3 Ekologické a přírodně ochranné studie VÚ	33
Kapitola 4	
Vznik a vývoj VÚ	39
4.1 Vojenské výcvikové tábory (VVT) jako „předchůdci“ VÚ.....	39
4.2 Vznik VÚ a VVP	42
4.3 Vývoj VÚ od roku 1945	43
4.4 Sovětská vojska na území VÚ	47
4.5 Zrušení a konverze VÚ	48
4.6 Revitalizace a rozvoj bývalých VÚ	50
4.7 Hospodářské zajištění VÚ	52
4.8 Ochrana přírody a ekologické zajištění území VÚ.....	54
4.9 VÚ a jejich vliv na sídla a obyvatelstvo	57
Kapitola 5	
Vztah obcí k VÚ	61
5.1 Reflexe existence VÚ představiteli veřejné správy	61
Závěr	64
Seznam literatury a zdrojů	69
Přílohy	76

Seznam použitých zkratk

AOPK	Agentura ochrany a přírody České republiky
BICC	Bonn International Center for Conversion
ČGS	Česká geografická společnost
ČR	Česká republika
ČSA	Československá armáda
ČSFR	Československá federativní republika
ČSR	Československá republika
ČÚOP	Český ústav ochrany přírody
EIA	Environmental Impact Assessment
EVL	Evropsky významná lokalita
CHKO	Chráněná krajinná oblast
IUCN	International Union for Conservation of Nature
KNV	Krajský národní výbor
KVUSS	Krajská vojenská ubytovací a stavební správa
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
MO	Ministerstvo obrany České republiky
MŽP	Ministerstvo životního prostředí České republiky
NATO/CCMS	North Atlantic Treaty Organization/Committee on Challenges of Modern Society
NP	Národní park
NPR	Národní přírodní rezervace
ORP	Obec s rozšířenou působností
PO	Ptačí oblast
PP	Přírodní památka
PR	Přírodní rezervace
ÚPNSÚ	Územní plán sídelního útvaru
ÚPN VÚC	Územní plán velkého územního celku
ÚSES	Územní systém ekologické stability
VÚ	Vojenský újezd
VÚC	Velký územní celek
VUSS	Vojenská ubytovací a stavební správa
VVP	Vojenský výcvikový prostor
VVT	Vojenský výcvikový tábor
ZCHÚ	Zvláště chráněná území

Seznam tabulek a obrázků

Tabulka 1: Vznik VÚ na území Česka	43
Tabulka 2: VVP využívané ČSA od konce 2. světové války	45
Tabulka 3: Současné a bývalé VÚ na území ČR	45
Tabulka 4: Zpřístupnění částí VÚ	46
Tabulka 5: Výcvikové plochy současných a bývalých VÚ	46
Tabulka 6: Hospodaření ve VÚ k 1.1.1991	53
Tabulka 7: Výcvikové plochy a plochy pro hospodářské využití na území VÚ	54
Tabulka 8: Vývoj počtu obyvatel ve VÚ v letech 1930 až 2010	58
Obrázek 1: Abstraktní vývojové typy polarizace prostoru	18
Obrázek 2: VÚ a VVP na území ČSFR využívané do roku 1990	44

Seznam příloh

Příloha 1: Zákon 169/1949 Sb. ustavující VÚ	77
Příloha 2: Příklady programů využitelných pro podporu rozvoje bývalých VÚ Ralsko a Mladá	85
Příloha 3: Biologická a krajinářská hodnota bývalých VVP v letech 1975-1990	86
Příloha 4: Soustava Natura 2000 na území současných i bývalých VÚ (k roku 2007)..	87
Příloha 5: Důvody zániku sídel ve sledovaném území českého pohraničí (1930-2003)	88

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá vojenskými újezdy, které na území Česka představují skupinu marginálních oblastí, tedy oblastí vyloučených z regionálního systému. První část práce stručně zmiňuje teoretická východiska výzkumu v oblasti polarizace prostoru, přičemž se zaměřuje na objasnění pojmu „marginalita“ a jeho následné propojení s pojmem „vojenský újezd“. Podstatou druhé části práce je podat širší, z historického a předmětového hlediska utříděný přehled o literatuře a programech/konferencích, které se přímo týkají VÚ. Poslední úsek práce se věnuje historii vojenských újezdů v takových ohledech, aby mohly být v závěru definovány základní změny, které od počátku existence vojenských újezdů nastaly. Jedná se zejména o problematiku ochrany přírody, hospodářského využívání, vlivu existence vojenských újezdů na obyvatelstvo a osídlení a revitalizace zrušených vojenských újezdů. Pozornost je v této práci věnována také výzkumům, které ozřejmují názory představitelů okolních obcí na existenci vojenských újezdů.

Klíčová slova:

polarizace prostoru – marginalita – regionální systém – vojenský újezd – ministerstvo obrany – rozvojový potenciál – ochrana přírody – revitalizace – zánik sídel

Abstract

This bachelor thesis is dealing with the military bases representing the marginal areas in Czechia. We can consider them as marginal, because they are superseded from the regional system. The first part of the thesis gives a brief notice about theoretical concepts of space polarization, whereas it's focused on explanation of the term "marginality" and its link with the term "military base". The main focus of the second part of this thesis is to afford a wider summary of a literature and programs/conferences aimed at military bases. The last section looks into the history of military bases with a view to describe the main changes of several regards/features which have occurred since the foundation of these areas. It's especially focused on questions of nature conservation economic utilization impacts of military bases existence on population and settlement and also on reusing of former military areas. The thesis also pays attention to researches that illustrate the opinions of representatives of neighbouring municipalities on military bases existence.

Keywords:

space polarization – marginality – regional system – military base (area) – ministry of defense – development potential – nature conservation – revitalization – settlement desertion

Úvod

Od počátku 90. let 20. století dochází na území Česka ke konverzi armády a k opouštění některých vojenských výcvikových prostorů (dále VVP) jakožto jader vojenských újezdů (dále VÚ), (Ženíšková 2006). Před rokem 1989 představovaly VÚ po desetiletí utajovaná, přísně střežená a nepřístupná území opomíjená státní ochranou přírody, ale i veřejností, která si je často představovala jako zdevastované a nevyužitelné lokality. Ani obyvatelé obcí v jejich bezprostřední blízkosti neměli tehdy většinou ani tušení, jaké hodnoty a potenciál se ve VÚ skrývají. To bylo způsobeno skutečností, že veškeré informace byly veřejnosti nepřístupné. Právě nedostatek dat a omezená možnost je získat se staly také příčinou „nezájmu“ vědců o oblasti „ovládané“ armádou, přičemž situaci umocňoval i fakt, že VÚ v té době nepředstavovaly problém, který by se musel bezprostředně řešit (Seidl, Chromý 2010). Po uvolnění společenských poměrů na počátku 90. let ale začal postupně z různých stran zájem o VÚ vzrůstat, což se následně projevilo mnoha změnami v jejich vývoji. Hlavním cílem této práce, která vznikla v rámci řešení grantového projektu GAUK č. 58610 „Problémy územního rozvoje bývalých a současných vojensky využívaných oblastí“ (2010 – 2011), je tyto změny popsat a zhodnotit.

Úvodem bych chtěl také zmínit důvod, proč se tematikou VÚ zabývám. VÚ totiž patří k lokalitám, které se dlouhodobě vyvíjely, dá se říci, bez zásahu lidské ruky, a tak od doby politického převratu vyvolávají otázky týkající se jejich budoucího využití. Jelikož tyto velkoplošné vojenské prostory symbolizuje neobvyklé přírodní bohatství, mají potenciál pro rozvoj ekonomických aktivit. Dostávají se tu tedy do střetu dva zájmy, které není jednoduché sjednotit bez kvalitních analýz – zájem přírodně ochrannářský a zájem socioekonomického rozvoje. Uvědomuji si, že prosperita lokality (přírodní i společenská) spočívá ve sladění těchto zájmů v maximální možné míře. Otázkou však zůstává, zda a jak dalece je to reálné. Vzhledem k mému kladnému vztahu k lidskou činností minimálně poznamenané přírodě a ke snaze porozumět základním sociogeografickým souvislostem rozvoje území mne tedy zajímá, jak se situace VÚ bude nadále vyvíjet a v tomto kontextu bych chtěl v budoucnu sám do problematiky také přispívat. Stojím však v podstatě na začátku realizace těchto plánů, a proto je nutné se nejprve zabývat samotnými základy problematiky VÚ, tj. uvědomovat si např. jejich postavení v regionálním systému, dosavadní vývoj, apod.

K tomu by měla přispět právě má bakalářská práce, jež se zároveň stává součástí širšího výzkumného směru na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Univerzity Karlovy v Praze (Seidl 2008, Ženíšková 2006).

VÚ se dnes řadí, jak už sám název práce prozrazuje, mezi marginální území, která vykazují v prostoru polarizovaném z hlediska socioekonomické úspěšnosti tak silně periferní charakter, že v tomto ohledu přecházejí téměř v izolovanost. Znamená to, že se nacházejí vně hospodářských, politických a sociálních vazeb a z toho důvodu jsou to oblasti, v nichž je zapotřebí řešit větší množství hlouběji zakořeněných a specifických problémů (Seidl, Chromý 2010). Je tedy v zájmu společnosti věnovat takovýmto lokalitám pozornost a uplatňovat zde speciální a uvážené přístupy při procesu jejich využívání, přetváření a integrování do regionálního systému. Jak uvádí Seidl (2008), VÚ představují území nesmírně citlivá na zásahy z vnějšku a je proto třeba zvažovat všechny kladné i záporné dopady potenciálních změn.

Procesy integrace marginálních území do regionálního systému jsou (nejen v geografii) tématem stále nabývajícím na významu. Abychom se však samotnou integrací mohli zabývat, je třeba prioritně pochopit základní vztahy v rámci polarizace prostoru, tj. brát na vědomí, že jsou to (podle Friedmanna) jádrové oblasti (centra), které představují místa růstu a od nichž se dále do perifernějších území šíří inovace (Ženíšková 2006). V dnešní době rychlého rozvoje je zapotřebí věnovat pozornost tomu, aby nedocházelo ke stále větším až propastným rozdílům mezi jádrovými a periferními zónami, které by následkem toho mohly v některých ohledech postupně ztrácet své postavení v regionálním systému a tím i šanci ho znovu získat. Přestože jsou regionální rozdíly naprosto přirozeným a pro rozvoj regionů důležitým jevem, v zájmu společnosti rozhodně není, aby periferie upadaly do zapomnění, ale naopak, aby dokázaly „udržet krok“, tj. aby nebyly přerušovány jednotlivé dílčí vazby s jádrovými oblastmi. Jinými slovy, centra by odlehlejšími lokalitám měla i ve svém vlastním zájmu pomáhat v rozvoji. Jsou to právě vědecké výzkumy, jež mj. připravují podklady k tomu, aby se k vybraným oblastem mohlo přistupovat co nejvhodněji. Otazník pak visí nad tím, zda a jakým způsobem budou využity.

Je nutné si uvědomovat, že zlomová a často politická rozhodnutí v centrech podstatně ovlivňují pozici území v regionálním systému (Seidl, Chromý 2010), a to se konkrétně týká i problematiky VÚ, resp. jejich integrace. Ta má sice pro samotné VÚ spíše prostorový charakter, ale pro jejich zázemí může mít velmi zásadní význam i

z hlediska socioekonomického rozvoje. V této souvislosti je tedy rozhodující a často pokládanou otázkou, zda VÚ pro své zázemí představují bariéru pro rozvoj či naopak. I přesto se však v současnosti integrace újezdů řeší spíše okrajově. V dnešní době se nejvíce diskutuje např. o dalším zpřístupňování (zcivilňování) VÚ, což souvisí se změnami hraničních efektů. Hranice VÚ tak už celkově nevytvářejí charakter pevně stanovené neprostupné bariéry jako v období totalitního režimu. Zvyšuje se jejich permeabilita a s tím se samozřejmě pojí mnohé výhody pro obce v zázemí. Celá oblast se zpřístupňováním takto unikátních lokalit stává přinejmenším turisticky atraktivnější. Tím se také zvyšuje pravděpodobnost přisunu kapitálu do příslušných regionů, zejména pak do přílehlých obcí, ve kterých se mohou lépe rozvíjet ekonomické a komerční aktivity zpětně pozitivně ovlivňující zejména turismus a další např. podnikatelské činnosti. Turismus na území VÚ je sám o sobě velkým tématem, jelikož stále častěji dochází ke sporům o to, jaké jeho formy by zde měly být akceptovány.

Jak již bylo naznačeno, případné neopatrné zacházení a hospodaření s VÚ při jejich revitalizování a integraci do regionálního systému by mohlo mít na samotné VÚ i jejich zázemí neblahý vliv. Je tedy třeba, aby socioekonomický rozvoj týkající se spíše zázemí VÚ korespondoval se zájmy ochrany přírody a krajiny na vlastním území VÚ. Ta je zde v gesci Ministerstva obrany (dále MO), které na území VÚ zajišťuje i soustavu Natura 2000 (Peterová 2007). Právě přítomnost Natury 2000 ještě více podtrhuje přírodní jedinečnost těchto lokalit a společně s Vojenskými lesy a statky ČR (dále VLS), účelovou organizací zřízenou právě MO, je hlavním „regulátorem“ veškeré činnosti na území dnešních újezdů (samozřejmě také nesmíme zapomenout ani na zvláště chráněná území – velkoplošná i maloplošná, která do oblastí VÚ zasahují). Jinými slovy, lze tvrdit, že územní ochrana přírody a krajiny zásadně limituje možnosti budoucího využití VÚ. Jako příklad možného ekonomickými účely podmíněného ohrožení „přírodního“ prostředí bychom mohli uvést nadměrné využívání zdrojů, jakožto způsob hospodaření, jenž nevede k trvalé udržitelnosti. Ta je ovšem pro perspektivní vývoj takovýchto lokalit naprosto zásadní. Negativní vlivy lidské činnosti mohou tedy souviset s rostoucí mírou zatížení prostředí VÚ, a to i v souvislosti s projevy zmíněného turismu, např. při nedostatečném vymezení striktních podmínek chování návštěvníků (turistů, rekreantů) v době pobytu na území.

Nabízí se otázka, jaké změny nastaly ve VÚ od doby svého vzniku a jaký je jejich současný stav např. z hlediska jejich počtu, využití ploch, vztahu se zázemím,

potenciálu, atd. Aby mohla být nalezena odpověď, nejprve bylo nutné shromáždit, utřídit a diskutovat literaturu týkající se VÚ, a to nejen z oblasti sociální geografie a regionálního rozvoje, ale také např. biologie, ekologie, ochrany přírody a krajiny atd. V této souvislosti je nutné brát na vědomí, že, jak již bylo zmíněno, VÚ představovaly z hlediska historického poměrně velkou neznámou. Mimo fakt, že „po dlouhá léta ztrácely přirozené sociální, kulturní, historické a ekonomické vazby na své okolí“ (Seidl 2008, s. 7), máme na mysli také to, že v podstatě od svého vzniku až do roku 1989 byly veškeré údaje o těchto lokalitách nedostupné jak veřejnosti, tak pro vědecké účely.

Po převratu se mnohé změnilo (uvolnila se situace a zároveň se prohloubily územní rozdíly) a lze konstatovat, že 90. léta 20. století byla ve znamení otázek a diskusí o konverzi a budoucím využití VÚ. Přestože však výzkumy na těchto územích mohly při uvolněných poměrech probíhat již více než dvacet let, představují VÚ dosud stále nepřilíživě prozkoumanou oblast. Zároveň studie, které byly doposud vytvořeny, můžeme považovat za poměrně konkrétní – dílčí (tj. že buď byly VÚ studovány zvlášť z hlediska geografického, nebo zvlášť z hlediska sociálního, kulturního, ochranného atd.). Jinými slovy se dá říci, že neexistuje ucelená studie, která by umožňovala komplexní pohled na VÚ. Tato práce zaměřuje svou pozornost jak na zrušené, tak na stávající VÚ a hodnotí jejich proměny z různých úhlů pohledu. Měla by se stát základem pro mou navazující diplomovou práci, kterou bych chtěl tematicky směřovat stejně, nebo minimálně velmi podobně, a proto cíle, jež jsem si stanovil, by se pro ni měly stát podkladem.

Předložená práce se člení do tří základních částí. Zatímco v první se zabýváme problematikou polarizace prostoru za účelem následného hledání souvislostí mezi VÚ a marginálními oblastmi, ve druhé části je předmětem našeho zájmu shromáždit, utřídit a diskutovat literaturu týkající se VÚ. Třetí část se pak zabývá historií VÚ a popisuje (případně hodnotí) změny, které v jejím průběhu ve vybraných ohledech nastaly. Poslední část je věnována tematice vlivu VÚ na své okolí.

Kapitola 1

Cíle, výzkumné otázky a metodika práce

1.1 Stanovení cílů a výzkumných otázek

Pokud se chceme zabývat geografickými lokalitami či regiony a odhadovat či navrhnout jejich budoucí vývoj/rozvoj, je nezbytné znát jejich minulost a zároveň získávat průběžné informace a data, která nám porovnáním s historickými prameny umožní určit, či přinejmenším odhadnout dosavadní trendy ve vývoji území. Jak zdůrazňuje Chromý, „predikce budoucího vývoje vyvolává v současné době zvýšenou nutnost znalosti dlouhodobé kontinuity vývoje regionů a jeho funkčních sociálně prostorových vtaů, vazeb a struktur“ (Chromý 1999, 2001, 2003, 2004, cit. v Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005).

Analýza historických aspektů vývoje sledované oblasti může mj. podhalit míru vhodnosti či nevhodnosti konkrétního prostorového uspořádání (např. nevhodnost lokalizace určitých aktivit, význam tradice), (Chromý 2000). Mým hlavním cílem a zároveň výchozím bodem pro budoucí analýzy je proto zhodnotit vývoj VÚ z historického hlediska, kdy jako zásadní bod či hranici zvratu v tomto ohledu budu vnímat přelomové období 80. a 90. let.

Pro pochopení problematiky spojené s VÚ je nutné nejprve zmínit teoretická východiska polarizace prostoru a v jejich kontextu pak objasnit pojmy „marginalita“ a „VÚ“. Cílem je pak vztah mezi těmito pojmy objasnit.

V navazující kapitole se pokusím zjistit, kdo a v jakém smyslu se VÚ v Česku (Československu) zabýval, a kterých programů či seminářů se VÚ staly předmětem. To považuji za vhodné proto, že tak dostaneme základní přehled o již zpracované tematice, na které pak můžeme v budoucnu dále stavět, či ji o další informace a analytické práce doplňovat.

Další kapitola si klade za cíl stručně zmínit historické aspekty či mezníky vývoje VÚ, a to od doby jejich vzniku až do současnosti. V tomto smyslu se budeme zabývat tématy, která jsou s existencí VÚ bezprostředně spjata, tzn. od jejich samotné lokalizace a využití ploch až po problematiku ochrany přírody, hospodářského zajištění, a vlivu VÚ na obyvatelstvo. Několik VÚ bylo také od poloviny minulého století zrušeno, a proto se budeme snažit najít příčiny zrušení a zjistit současné využití těchto území.

Jelikož je naším hlavním cílem zaznamenat historii VÚ a popsat, resp. zhodnotit hlavní změny, které v průběhu jejich existence nastaly, lze tuto kapitolu považovat za stěžejní.

V poslední části práce budeme věnovat pozornost vlivům VÚ na své bezprostřední okolí a v souvislosti s tím si klademe za cíl zjistit, jak je existence VÚ vnímána představiteli veřejné správy, a jak by měly být takovéto oblasti využívány.

V souvislosti s uvedenými cíli formuluji výzkumné otázky takto:

1. V čem spočívá marginalita VÚ?
2. Kdo a v jakých souvislostech se vojensky využívanými oblastmi zabýval?
3. Jaké jsou hlavní rozdíly mezi VÚ v období před pádem totalitního režimu, v 90. letech a dnes?
4. Co předcházelo zrušení některých VÚ? Jaké procesy následovaly?
5. Mají VÚ nějaká společná specifika? Jaký je jejich potenciál rozvoje?
6. Jak jsou dnešní VÚ vnímány veřejnou správou? Jaké jsou perspektivy budoucího vývoje VÚ?

1.2 Metodika práce

V geografii se využívá mnoho metod, pomocí kterých lze provádět výzkum území. Při snaze obsáhnout v analýzách jejich komplexní charakteristiku však nelze jinak, než kombinovat kvalitativní i kvantitativní přístupy. Vzhledem k tomu, že tato práce by měla směřovat k obecnému a ucelenému pohledu na tematiku VÚ, není v ní dáována přednost kvalitativním ukazatelům před kvantitativními a naopak, ale snahou je spíše spojit tyto parametry do vzájemné korelace a následně vyvodit závěry.

Plnění vytyčených cílů a hledání odpovědí na výzkumné otázky je v této studii založeno na heuristických metodách, popisu a kritické diskuzi dostupných zdrojů a informací týkajících se VÚ.

Použité metody práce s literaturou pojednávající o VÚ:

i) *shromáždění – utřídění – diskuse literatury* s tematikou vojenských území z hlediska předmětové orientace studií, resp. klíčových problémů, jejichž řešením se autoři zabývají. A to jak na poli geografie, regionálního rozvoje, tak i ekologie,

ochrany přírody a krajiny. Uvedené příklady pramenů (kapitola 4) byly shromážděny jednak na základě jejich výběru ze seznamů použité literatury (zdrojů) dostupných publikací pomocí klíčových slov z názvů studií, jednak samotným uváděním příkladů zdrojů, se kterými jsme přímo pracovali. Diskuse pak byla odvozena od vlastní práce s literaturou či byla citována z některých publikací.

ii) shromáždění – utřídění – analýza – interpretace dat umožňujících zaznamenat vývoj různých charakteristik VÚ souvisejících s cílem odpovědět na výzkumné otázky. Na základě vyhledaných dat a informací byly sestavovány jak samotné části textu, tak některé tabulky. Práce se opírá zejména o tyto studie/publikace: Seidl (2008), Seidl, Chromý (2010), Ženíšková (2006), Geografie – Sborník ČGS (1993), MO (2006), Petříček, Kuchařová (2007), Baxa (2006).

S potřebou upozornit na postoje představitelů veřejné správy bylo nutné využít sekundárních dat - výsledků výzkumů Ženíškové (2006) a Seidla (2008).

Zde je také potřeba upozornit na problémy s terminologií, se kterými jsme se v práci museli potýkat. Z prostudované literatury je patrné, že existuje více výrazů, které jsou používány pro označení VÚ. Jedná se zejména o pojem „VVP“, jenž je často předkládán také jako synonymum termínu „VVT“. Je však nutno poznamenat, že každý z těchto pojmů má *de facto* svůj vlastní význam (viz kapitola 2.3 a 4.1/4.2) a v práci proto nebudou tyto termíny používány vždy tak, jak je užívají jednotliví autoři, ale budou odvozovány ze souvislostí a v souladu s historickým vývojem.

Kapitola 2

Východiska studia vojensky využívaných území v kontextu polarizace prostoru

Jak již jsme zmínili v úvodu, problematice samotných VÚ předchází a zároveň je nadřazená nutnost pochopit alespoň ty nejzákladnější charakteristiky a přístupy v pojetí polarizace prostoru. Teprve od vymezení si geografického pojmu „periferie“ a chápání bazálního vztahu mezi ní a jádrovou oblastí si můžeme objasnit přívlastek „marginální“ a dále pak pochopit, proč se tento pojí právě s VÚ. Nejprve je ale záměrem zmínit mimo samotné definice polarizace prostoru a jejího významu také nejdůležitější osobnosti a mezníky v jejím vnímání jak v zahraničním, tak v českém prostředí (zároveň však zdůrazňuji, že není naším cílem se okruhem týkajícím se polarizace prostoru detailněji zabývat, mj. proto, že studií k tomuto tématu již bylo v české geografii v posledním desetiletí publikováno nespočet (viz např. Hampl a kol. 1996, Havlíček, Chromý 2001).

2.1 Teoretická východiska v oblasti polarizace prostoru

O polarizaci prostoru mluvíme tehdy, pokud prostor členíme na základě vymezení území (regionu) vůči svému okolí jednotícími znaky neboli zvolenými ukazateli a s nimi souvisejícími limity. Jinými slovy tedy hovoříme o stavu či jevu, který vzniká různým postavením konkrétních územních celků v regionálním systému. Je však nezbytné zdůraznit, že záleží na měřítkové úrovni sledování a aplikaci ukazatelů a jejich konkrétních limitů (Seidl 2008). V každém případě je ale polarizace prostoru „přirozeným, z hlediska vývoje společnosti též přínosným jevem“ (Seidl, Chromý 2010, s. 48), jenž je závislý na mnoha faktorech. „Rozdíly v úrovni i v dynamice růstu jsou obecně nezbytnou podmínkou a zároveň primárním podnětem vývoje, a to nejen v úrovni regionální“ (Hampl 2001, s. 28). Naopak dlouhodobé snahy diference nivelizovat (např. v období totalitního režimu), se staly jednou z příčin degenerativních důsledků na celý ekonomický a společenský systém (Hampl 2001, 2007). Docházelo totiž k tomu, že se stát postupně stával jednotnou periferií na vyšší hierarchické úrovni (Halás 2008).

Tematikou polarizace prostoru se zabývalo a zabývá nemalé množství autorů. Počátky výzkumu této problematiky jsou spojovány se vznikem/zformulováním lokalizačních teorií. První náznaky geometrického pojetí periferních území obsahuje studie von Thüнена z 19. století, který se zabýval hledáním pravidelností v rozmístění různých typů zemědělských aktivit. Další velký krok ve vnímání polarizace prostoru učinil Christaller v rámci své teorie centrálních míst. Definoval totiž způsoby vymezení jádrových oblastí, od kterých je pak možné implicitně odvozovat oblasti periferní, avšak z jeho strany byly podstatně pomíjeny vývojové principy a procesy, které polaritu v prostoru způsobují a jako stěžejní pro periferii určoval hlavně vzdálenost (Blažek, Uhlíř 2002, Havlíček, Chromý 2001).

Přesuneme-li se v čase rovnou do 50. a 60. let 20. století, přesuneme se zároveň i do jiné úrovně nahlížení na periferní oblasti – úrovně nodálních regionů, v níž se zdůrazňuje polarita jádra a periferie – teorie jádro-periferie (dříve byly periferie popisovány na úrovni makrostruktur). Zde je vhodné zmínit především jména jako Perroux a Boudeville, kteří přišli s teorií růstových pólů (Boudeville mj. také definoval polarizaci prostoru jako situaci, při níž dochází k prohlubování rozdílů). Dále bychom pak mohli připomenout také teorie ekonomů Myrdala, Hirschmana a Perroxe, kteří zkoumali diference mezi regiony a zabývali se problematikou kumulativních příčin a nerovnoměrného rozvoje ekonomik (Blažek, Uhlíř 2002).

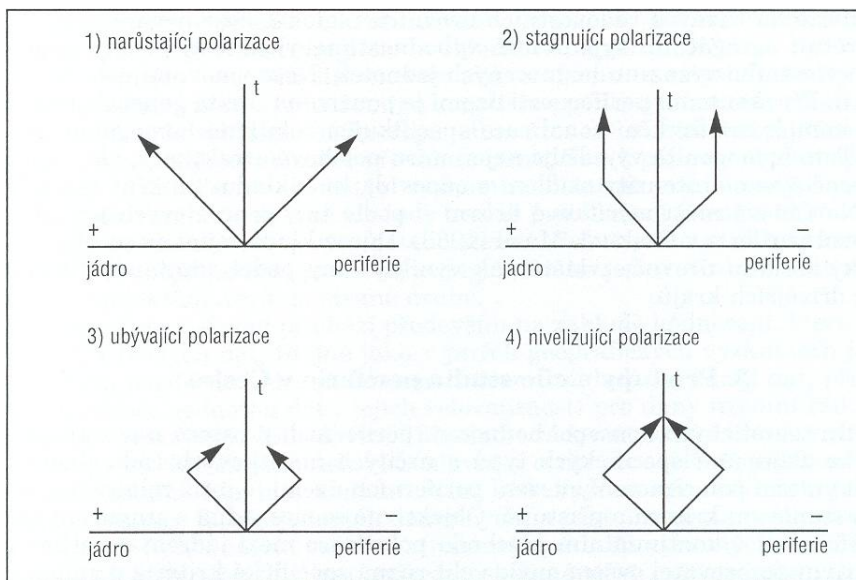
V roce 1966 Friedmann definoval pojem jádro a periferie, přičemž centrum označil jako pól růstu a hlavní místo vzniku inovací, které se odtud šíří difúzí se zpožděním do periferních oblastí (Ženíšková 2006). Havlíček, Chromý, Jančák, Marada (2005) tuto definici ještě doplňují o další Friedmannovo tvrzení, že centrální oblasti na rozdíl od těch periferních dovedou zachytit hlavní změny (impulzy) vývoje a mají vysokou míru autonomie. Friedmann zároveň dodává, že pokud by se měla řešit (snižovat) polarita a napětí, vhodný způsob, jenž by k tomu vedl, by byl decentralizovat moc z jádra (Seidl 2008).

V roce 1979 zavedl Wallerstein pojem semiperiferie, a tak byl umožněn kontinuálnější náhled na danou problematiku: jádro–semiperiferie–periferie (Wallerstein, cit v Hampl 2005). Za vhodné považujeme zmínit také autory Schulera a Neffa, kteří v souvislosti s polarizací (jádro – periferie) preferují popis „pyramidy moci“ (Ženíšková 2006). V rámci ní tito autoři nevidí dichotomii mezi jádrem

a periferií, ale zdůrazňují, že se v tomto případě jedná o „kontinuum otevřené změnám v čase“ (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005, s. 8).

V české literatuře se s počátkem výzkumu problematiky polarizace prostoru a periferií pojí 60. léta 20. století, viz Blažek (1963). Nejen periferiemi vymezenými na bázi hodnocení exponovanosti území Československa se pak na konci 80. let zabývali např. Hampl, Gardavský, Kühnl (1987). Ve druhé polovině 80. let v sobě tematiku problémových a zaostávajících regionů zahrnovalo velké množství výzkumů (viz např. Musil 1988, Illner 1988, Červenka 1989). V průběhu 90. let byl pak výzkum periferních/marginálních oblastí zeslaben, jelikož bylo nutné řešit aspekty postindustriální transformace dílčích socioekonomických sektorů, problémy suburbanizace, resp. všeobecně tematiky spojené hlavně s jádrovými oblastmi ad. Nicméně právě od počátku 90. let vznikly v rámci geografických výzkumů tři alternativní školy, jejichž objektem studia byla právě polarizace prostoru: „Albertovská škola“, „Brněnská škola“, „Slupská škola“ (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). Polarizace byla v Česku také zkoumána v souvislosti s českým pohraničím (např. Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004)

Obrázek 1: Abstraktní vývojové typy polarizace prostoru

Zdroj: Havlíček, Chromý (2001)

Dnes již existuje řada českých studií pojednávajících o polarizaci prostoru (např. Hampl 1996, 1998, Havlíček, Chromý 2001). V souvislosti s tématem VÚ, jakožto území vykazujících silný periferní až marginální charakter, považují za vhodné uvést

příklad vymezení čtyř, resp. tří možných způsobů vývoje polarizace prostoru (viz obrázek 1), jehož autory jsou Havlíček, Chromý (2001), a na základě nichž si lze jednoduše představit i možnosti vývoje postavení VÚ vůči svému okolí. Například pokud se budou rozdíly prohlubovat – při nevhodném způsobu využívání VÚ, přičemž jádrové oblasti svou pozici vůči okolí zesílí, budeme hovořit o nejrychlejší možné narůstající polarizaci.

2.2 Marginalita a marginální oblasti

Slova „marginální“ a „periferní“ mají v českém jazyce tentýž význam – „okrajový“ (Petráčková, Kraus a kol. 2000). V geografii se však mezi tyto pojmy rovnítko spíše nepokládá – zvláště pak v zahraniční literatuře (Havlíček, Chromý 2001). Na druhou stranu je ovšem nutné zmínit, že v geografii neexistuje žádná všeobecně uznávaná definice, která by významy těchto dvou slov výrazněji odlišovala (Ženíšková 2006).

Perifernost a marginalitu území rozlišuje např. Andreoli (1992), který označuje periferii jako území situované na okraji systému, jež je integrováno do ekonomických struktur. Za marginalitu pak považuje stav území, které je lokalizováno naopak mimo systém co se jeho socioekonomických charakteristik týče (Andreoli 1992, cit. v Leimgruber 2001, cit. v Ženíšková 2006). Andreoli dále dodává, že marginalita je součástí kontinua jádro – semiperiferie – periferie – marginalita. Marginální území si podle něj nejsou schopny samy pomoci, a proto potřebují vnější intervenci (Andreoli 1994, cit. v Seidl 2008). S tím se shodují i autoři v české literatuře, kde příkladem mohou být Chromý a Jančák (2005). Ti tvrdí, že problémy marginálních území jsou, obecně vzato, složitějšího charakteru než problémy periferií a k jejich řešení je proto nutná právě vnější intervence. Z jejich pohledu jsou periferní oblasti obecně vnímány jako oblasti geometricky vzdálené od centra, zatímco marginální lokality jsou vyčleněné z regionálního systému (Chromý, Jančák 2005). Z důvodu, že se nacházejí vně hospodářských, politických a sociálních vazeb jsou to lokality přecházející téměř v komplexní izolovanost (Seidl, Chromý 2010). Schmidtová (1998) označuje za marginální takové regiony, u nichž prakticky neexistuje žádný vztah s jádrem, a jsou tak chápány jako izolované – postavené mimo systém (Schmidtová 1998, cit. v Vaňková 2010). Z českých definic periferií bych uvedl ještě např. pohled Marady a Chromého (1999), kteří shodně definují periferní oblast jako území ležící mimo intenzivně

využívané oblasti, které se vyznačuje odlehlostí od sídelních center, špatnou dopravní dostupností a malou hustotou zalidnění. Je to místo nedostatečně integrované do v daném místě a čase dominujících struktur, procesů a systémů. (Marada, Chromý 1999). Periferní oblasti jsou „specifická území s poruchou funkčně-prostorové struktury a sociálně prostorových vztahů, které jsou výsledkem nerovnoměrně působících vzájemně se podmiňujících sociálních, ekonomických, politických, kulturních i fyzicko-geografických faktorů“ (Havlíček, Chromý 2001, s. 2).

Při porovnání vybraných příkladů zahraniční a české definice marginálních a periferních oblastí zjišťujeme, že se od sebe tyto téměř neliší a můžeme tedy pro naše potřeby zjednodušeně vnímat marginalitu jako z regionálního systému vyčleněnou periferii. Je ovšem také nutné připomenout dodatek od Cudlínové, který se často v literatuře týkající se marginálních oblastí uvádí, a to sice, že „marginalita má charakter relace, ve které je nutné definovat, co se nachází vůči čemu.“ (Cudlínová a kol. 1999, s. 7). Nemůžeme jí tedy podle této autorky považovat za absolutní. Je zároveň důležité si uvědomit, že pokud bude území charakterizováno jako marginální, nemusí mu tento přívlastek zůstat natrvalo, jelikož faktory, které podmiňují perifernost území, se v čase mění a vyvíjí se i intenzita jejich působení (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). Časové měřítko tak závisí na hodnotách celé společnosti, kvalitě iniciátorů regionálního rozvoje (kvalitě lidského a sociálního kapitálu) a kvalitě strategií regionálního rozvoje (Seidl 2008).

Pokud bychom velmi zjednodušeně hovořili o vzniku marginálních oblastí (marginalizaci), mohli bychom vzít za obecné tvrzení Bartoše a kol., že vznik marginálních území je zapříčiněn kombinací společenských a přírodních podmínek (Bartoš a kol. 1999, cit. v Cudlínová 1999, cit. v Seidl 2008). Bartoše bychom ještě mohli doplnit tvrzením Seidla a Chromého, že „marginalizace oblastí je podmíněna zlomovými, mnohdy politickými rozhodnutími v centrech, která mají zásadní význam pro budoucí postavení území v regionálním systému.“ (Seidl, Chromý 2010, s. 50). Je tomu tak právě i v případě našeho objektu zájmu - vojenských újezdů.

2.3 Vojenský újezd (VÚ) a vojenský výcvikový prostor (VVP)

V Česku můžeme vojensky využívané oblasti rozdělit na základě jejich rozlohy do dvou skupin – maloplošné a velkoplošné. K maloplošným řadíme drobná cvičiště, která leží

v blízkosti každé významnější posádky (MO 1995). Naším předmětem zájmu jsou však území velkoplošná, která jsou reprezentována právě VÚ, rozsáhlými územími, určenými pro úkoly obrany státu¹, která spadají výhradně pod správu Ministerstva obrany (Komár 1993).

VÚ je vymezená část území státu určená k zajišťování obrany státu a k výcviku ozbrojených sil. Jedná se o územní správní jednotku, na které vykonává újezdni úřad (dále ÚÚřVÚ) státní správu v rozsahu úkolů, které stanoví zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky (www.army.cz). V souvislosti s obranou státu jsou VÚ určeny 1) k výcviku ozbrojených sil ČR v době míru; 2) ke společnému výcviku se zahraničními jednotkami v rámci NATO a k výcviku zahraničních jednotek na komerční bázi; 3) k výcviku rozvíjených a vytvářených útvarů za stavu ohrožení státu; 4) ke zkušební činnosti při zavádění nových zbraňových systémů a zkoušek munice (Mičica 2007).

VÚ je územní celek, který odpovídá územnímu členění státu. V souladu se zákonem o vojenských újezdech představuje obec, která je vedena ve statistickém lexikonu obcí (Komár 1993).

Vojenské výcvikové prostory (VVP)² jsou zvláště vyhrazené části státního území určené pro polní přípravu vojsk, jež jsou zřizované obvykle na území VÚ (Kozel 1998). Skládají se z jednotlivých výcvikových zařízení, komunikací a prostorů pro výcvik (Mičica 2007), přičemž určení VVP vyplývá zejména z jeho prostorových a terénních podmínek (MO 2006).

VÚ celkově spadají (na základě § 16 zákona č. 2/1969 o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČSR ve znění pozdějších předpisů) pod správu MO ČR, jakožto státního orgánu pro zabezpečování obrany ČR a řízení Armády ČR (dále AČR), (MO 2005).

Jak již bylo uvedeno, orgánem, který vykonává státní správu v jednotlivých VÚ, je ÚÚřVÚ. Obecně bychom mohli jeho úkoly vymezené zákonem č. 222/1999 Sb. o zajišťování obrany České republiky, ve znění pozdějších předpisů a RMO číslo 24/2002 shrnout do pěti základních bodů: 1) zajišťování obrany státu; 2) výcvik

---

¹ Obranou státu (ČR) rozumíme soubor opatření k zajištění svrchovanosti, územní celistvosti, principů demokracie a právního státu, ochrany života obyvatel a jejich majetku před vnějším napadením. Vojenská obrana ČR je založena na použití vlastních sil a prostředků a na bezpečnostních zárukách plynoucích z členství v NATO a EU (MO 2005).

² V některé literatuře i ostatních zdrojích se často můžeme setkat se situací, kdy myšlený VÚ je nesprávně označen jako VVP.

ozbrojených sil; 3) koordinace vojenského a hospodářského využití území újezdu; 4) zajišťování práv a povinností fyzických osob, kterým byl povolen pobyt na území újezdu; 5) zabezpečování potřeb obyvatel újezdu, které by jinak zabezpečovala obec podle zvláštního právního předpisu (www.voujezd-boletice.cz). Je nutné zdůraznit, že ÚÚřVÚ vykonává také např. funkci orgánu ochrany přírody a krajiny (Mičica 2007).

ÚÚřVÚ, velitelství VVP a závody státního podniku VLS jakožto subjekty Armády ČR zajišťují využívání území VÚ na těchto úrovních: ÚÚřVÚ vykonává státní správu včetně ochrany životního prostředí, velitelství VVP řídí obecně vojenskou činnost a VLS zabezpečují hospodářské využívání (Kozel 1998).

2.4 VÚ jako marginální oblast

Na základě znění jednoduché definice marginality podle Andreoliho (viz výše) můžeme zaujmout odlišné stanovisko k tomu, zda se v našich podmínkách marginální oblasti vyskytují. Objektivním pohledem by to ale musela být území dlouhodobě bez kontaktu a přístupu obyvatelstva, abychom mohli hovořit o tom, že se nachází mimo sociálně-geografický systém (Halás 2008). V dnešní době žije na území VÚ přes 2000 obyvatel (Kubisa 2010), tudíž nad marginálností těchto armádních výcvikových území by se skutečně dalo polemizovat. Není však pochyb o tom, že na rozdíl od periferií, které se mohly vyvíjet „přirozeným“ způsobem, byly VÚ silně poznamenány specifickým vývojem a dlouhodobou izolací od socioekonomického rozvoje (vysídlováním a zamezením přístupu veřejnosti). Můžeme tedy tvrdit, že se tu od svého vzniku minimálně do počátku 90. let skutečně mohlo vyvíjet, resp. zachovat „pouze“ přírodní bohatství.

Abychom tedy mohli s plným uvědoměním připojit přívlastek „marginální“ vojenským újezdům, měli bychom brát primárně v úvahu, resp. uvědomovat si charakteristické vlastnosti historie jejich vývoje (viz dále), během níž zde vznikl určitý rozvojový potenciál (nejen v podobě prostorové) pro dobu uvolněných poměrů po roce 1989. „Územní diferenciací rozvojového potenciálu je objektivní povahy, takže efektivní ekonomický rozvoj, resp. integrální společenský rozvoj „musí“ umožňovat územní redistribuci kapitálu a pracovních sil, aby byla prohloubena a zdokonalena územní dělba práce i využití zdrojů v nejširším slova smyslu“ (Hampl a kol. 2001, s.

28). Marginální území jsou ve vazbě na lidský kapitál mj. postižena v souvislosti s čerpáním finanční pomoci a špatně zde funguje sociální kooperace, od níž se odvíjí schopnost iniciace rozvoje. Z toho důvodu jsou projekty administrovány z vnějšku, což se pak často projevuje tím, že nejsou naplňovány prvotní potřeby místní komunity. Území VÚ jsou právě příkladem oblastí, kde chybí dostatečná provázanost a schopnost udržovat a zvyšovat lidský kapitál (Seidl 2008).

Marginalitu nemůžeme považovat ani v geografii za jednoznačně vymezený pojem, na základě kterého bychom mohli určit celkový charakter daného území. Určité oblasti ji mohou vykazovat pouze v některých ohledech a VÚ nejsou výjimkou. Proto je třeba rozlišovat různé typy marginálních území. Leimgruber (1994), který vnáší do jejich studia sociální prvky, rozlišuje čtyři hlavní typy marginálních lokalit:

- 1) geometricky determinovanou marginální zónu;
- 2) ekonomicky determinovanou marginální zónu;
- 3) ekologicky determinovanou marginální zónu;
- 4) sociálně determinovanou marginální zónu.

Geometricky determinované marginální zóně podle Leimgrubera odpovídají pohraniční oblasti. Tato území však nemusí vykazovat marginalitu v ostatních ohledech (z ekonomického, sociálního či politického), (Leimgruber 1994, cit. v Ženíšková 2006). Spojení pojmů „VÚ“ a „geometrická periferie“ může být dosti spekulativní, neboť veličinou geometrické periferie je vzdálenost od centra území. Pokud tedy tato vzdálenost roste, současně vzrůstá i geometrická perifernost zájmové oblasti (Havlíček, Marada 2004, cit v Sczyrba 2005), jež může přejít až v geometricky determinovanou marginální zónu. Ačkoliv se v této práci snažíme zaměřit na obecnou charakteristiku VÚ a v mnoha aspektech určit jejich společné rysy, v tomto ohledu tak učinit nemůžeme, neboť zprůměrování vzdáleností VÚ od center a určení, zda se jedná o „geometrickou marginalitu“ či nikoliv, by bylo dosti zavádějící. Nehledě na to, že vzdálenostní limity určující míru perifernosti zdaleka nejsou objektivní.

Ekonomická definice marginality může být založena na více faktorech, přičemž žádný z nich není výlučný. Obecně řečeno, jedná se zde o přírodní potenciál vývoje oblasti (např. míra vybavenosti regionu přírodními zdroji, pedologické či produkční potenciály v zemědělství), ale také o kulturní či sociální charakteristiky místní populace (pracovní příležitosti, migrace, atd.), které jsou částečně závislé právě i na vzdálenosti

od centra (Ženíšková 2006). O těchto faktorech bude pojednáno dále, avšak, jak již bylo uvedeno, VÚ se řadí k oblastem, kde chybí dostatečná provázanost a schopnost udržovat a zvyšovat lidský kapitál (Seidl 2008) a kde je tedy nutná vnější intervence. Z tohoto důvodu můžeme VÚ mezi ekonomické marginální zóny zařadit.

S provázaností bezprostředně souvisí i sociální definice marginálních regionů. V tomto případě se jedná o oblasti, kde došlo k narušení procesu socializace místních osob či o oblasti v níž jsou jednotlivci situováni mimo převažující skupinu nebo náleží současně různým skupinám, aniž by došlo k jejich plné integraci (Leimgruber 1994, cit. v Ženíšková 2006). S ohledem na aspekty historie VÚ, kdy byli původní místní obyvatelé vysídlováni (viz dále) a pobyt/přístup civilistů na území VÚ byl do počátku 90. let značně omezen/zakázán, lze tvrdit, že byl výrazným způsobem přerušen místní sociální vývoj. Ačkoliv k dnešní době vzrostl celkový počet obyvatel na území újezdů, život zde má stále svá úskalí a je otázkou, zda vnímání blízkosti k tak specifickému území či dokonce ztotožnění se a snaha hledat regionální identitu i přes absolutně zpřetrhané historické vazby a kulturní odkazy jsou dostatečné na to, aby se mohly stát hlavním impulsem při nastartování integračního procesu (Seidl, Chromý 2010). Ze sociálního a ekonomického pohledu můžeme VÚ tedy považovat za marginální, což bychom mohli mj. doložit i nízkými hodnotami indexu DSI¹, které nevykazuje pouze samotné území újezdu, nicméně také obce v jeho zázemí (Seidl 2008).

Na ekologickou marginální zónu můžeme dle Leimgrubera pohlížet jako na oblast intenzivně využívanou člověkem (Ženíšková 2006). VÚ proto do této kategorie nezařazujeme, neboť zásahy člověka do krajinných a přírodních hodnot zde byly v uplynulých desetiletích, ale i do dnešní doby, celkově zanedbatelné. Díky přítomnosti přírodního bohatství, které se v nich tedy mohlo po dlouhou dobu v podstatě bez vnějšího zásahu vyvíjet, klasifikujeme VÚ naopak jako ekologicky unikátní, vyspělé a významné oblasti (Seidl 2008).

Díky přítomnosti přírodního bohatství, které se v nich tedy mohlo po dlouhou dobu v podstatě bez vnějšího zásahu vyvíjet, klasifikujeme VÚ naopak jako ekologicky unikátní, vyspělé a významné oblasti (Seidl 2008).

---

¹ Index DSI se určuje v souvislosti s polarizací prostoru a jeho nízké hodnoty určují stupeň perifernosti území. Jedná se o aritmetický průměr čtyř indexů tvořených ukazateli: hustota zalidnění, podíl ekonomicky aktivních na trvale bydlícím obyvatelstvu, podíl zaměstnaných v primárním sektoru hospodářství a podíl neobydlených domů na celkovém počtu domů v území (Seidl, Chromý 2010).

Polarizace prostoru je naprosto přirozeným a pro vývoj společnosti žádoucím jevem, jenž je podmíněn mnoha faktory (zejména geografickou polohou ve spojení s historickými událostmi), a jenž je dodnes předmětem zájmu mnoha zahraničních i českých autorů. Členění prostoru na jádrové a periferní oblasti se postupem času rozšířilo na členění jádro - semiperiferie - periferie - marginalita. VÚ jakožto území vyčleněná pro potřeby obrany státu a výcvik ozbrojených sil, můžeme, díky jejich specifickému historickému vývoji a zejména zamezením přístupu veřejnosti, zařadit mezi území marginální, tedy území vyznačující se hospodářskou, politickou a sociální izolovaností neboli vyřazeností z regionálního systému. VÚ však vykazují marginalitu pouze v určitých ohledech (sociálních a ekonomických). Z hlediska ekologického jsou to naopak oblasti mimořádně cenné.

Kapitola 3

VÚ v české (československé) literatuře

Se zrušením absolutních zákazů vstupu veřejnosti a rovněž zákazů provádění vědeckých výzkumů ve VÚ na počátku 90. let se zároveň automaticky nabízí i možnosti, jak dané oblasti využít k tomu, aby se změnil charakter a postavení jejich zázemí ve sféře kulturní, sociální, ekonomické a celkově tedy v rovině postavení v regionálním systému k lepšímu. Vznikají tak publikace založené zejména na dokumentaci (popisu) a analýzách biologických/ekologických a geografických podmínek VÚ. Cílem kapitoly je poskytnout pokud možno ucelený pohled na literaturu o VÚ v Česku (tedy utřídit ji, provést kritický rozbor a odkázat na ni). Jsme si vědomi skutečnosti, že vzhledem k velkému množství dílčích – často velmi konkrétně zaměřených studií (zejména biologických) a omezenému rozsahu této práce, není v naší moci podat potenciálnímu čtenáři výčet veškeré literatury, natož pak zohlednit i prameny, které se problematikou VÚ zabývají implicitně. Záměrem je spíše poukázat na různé směry zkoumání, v nichž jsou VÚ a problémy s nimi spojené hlavním předmětem zájmu a k těmto směrům/zaměřením pak uvést příklady pramenů. V následujících podkapitolách jsou vybrané studie/publikace utříděny současně jak z hlediska chronologického, tak z hlediska problémů (přírodních, sociálních, rozvojových, atd.). Vzhledem k tomu, že je tato práce geograficky zaměřená, bude naším primárním cílem vyhledat studie o VÚ, které spadají do pole geografie (sociální, regionálního rozvoje). Jelikož za dob totalitního režimu byly výjimečně povoleny pouze biologické výzkumy (Seidl 2008), a jelikož právě velmi cenné přírodní hodnoty VÚ jsou zřejmě jejich nejčastěji zmiňovaným přívlastkem, ale evidentně také jakousi „brzdou“ budoucího využití, jsou to právě biologické (ekologické a přírodně ochranné) publikace, kterými se také musíme zabývat.

3.1 Historické, koncepční a rozvojové dokumenty

„Geografické poznatky o VÚ vznikaly s rozvojem věcných etap vyvolaných společenskou potřebou.“ (Komár 1993, s. 78). S nejstaršími geografickými studiemi, resp. záznamy týkajícími se VÚ se proto setkáváme již v 50. letech minulého století, kdy byla se zánikem rozdrobené půdní držby provedena detailní pozemková evidence parcel. V tomto ohledu bychom mohli zmínit např. generální plán „Zvelebení

zemědělského lesního a vodního hospodářství“ vojenských výcvikových prostorů z roku 1959, s nímž bezprostředně souvisela i nutnost vedení lesních hospodářských map a map hospodářsko-technických úprav pozemků. V této době vzniká také potřeba zpracovat územní generely VÚ, avšak jejich výsledky, které měly být koncem 60. let aplikovány, skončily pouze v archívech. Z tohoto období se však dochovaly záznamy komplexního průzkumu půd, na jejichž základě byla v 80. letech provedena bonitace půdního fondu (Komár 1993).

Lze říci, že 80. léta se stala počátkem období komplexnějšího přístupu k obnově a zhotovení geografických dokumentů. Byla zavedena automatizovaná evidence vojenských pozemků, jež mj. uvádí rozsah a způsob jejich prozatímního užívání (Komár 1993). Byly také zpracovávány územně plánovací dokumentace většiny VÚ, jejichž tvorba spadá pod pravomoc vojenské správy. Hlavním bodem těchto dokumentací se stala jednak delimitace pozemků¹, která sloužila pro účelové určení půdy a pro hospodářské užívání, jednak územní rozvoj, v němž byl kladen důraz zejména na zachování ekologické rovnováhy a zlepšení ochrany životního prostředí. Územní dokumentace však až do počátku 90. let sloužila jednostrannému vojenskému využívání. Se zrušením VÚ Ralsko a Mladá v roce 1991, vznikla naléhavá potřeba získat územně plánovací dokumentace a jiné podklady k tomu, aby byla co nejrychleji zajištěna integrace těchto území do urbanistické struktury širší oblasti. V 90. letech tak vznikla řada geografických studií zaměřených na rozvoj těchto bývalých vojensky využívaných oblastí, jejichž hlavním cílem bylo podrobně zpracovat problematiku jednotlivých území a vytvořit územně technické a další rámce, jimiž budou budoucí investoři vázáni (Ženíšková 2006). Obecnou charakteristikou bývalých VÚ v Česku a potenciálem pro jejich hospodářský rozvoj na počátku 90. let se zabývá Hána (1992), (VÚ Ralsko) a Körner (1992), (VÚ Mladá).

Roku 1991 byl pořízen a následně v roce 1994 schválen vládou ČR Územní plán velkého územního celku Ralsko (ÚPN VÚC Ralsko), jehož hlavním úkolem bylo na základě nejrůznějších analýz eliminovat negativní projevy a disproporce v území, vymezit způsoby jeho využití a určit jaké interakce by měly být zapojeny do kontextu širších souvislostí. Návrh tohoto plánu určuje limity, resp. vhodné umístění a provoz

---

¹ Pozemky byly rozděleny na kategorie I, II a III. Kategorie I – pozemky určené výhradně pro výcvik vojsk; kategorie II – pozemky určené pro výcvik vojsk s možností hospodářského využití, kategorie III – pozemky určené k hospodaření VLS. Roku 1986 byla kategorie II zrušena, a na území dnešních újezdů se tak nacházejí pouze pozemky kategorie I a III (Komár 1993).

veškerých sociálně-ekonomických aktivit tak, aby byla současně možná rehabilitace přírodního prostředí, jakožto primárního zájmu (Dařílková 1998). Na ÚPN VÚC Ralsko pak navazují dílčí lokální územní plány¹ představující vhodnou základnu na podporu a koordinování ekonomického, sociálního, kulturního a přírodního vývoje. Charakteristiku územního plánování na území VÚ popisuje Bořecká (2007).

Roku 1995 vyšla studie s názvem „Ralsko a jeho region – potřebuje hodnocení pro ekonomický rozvoj“, která analyzuje postavení, strukturu a rozvojové šance území z hlediska zahraničních investorů. Roku 1996 byla pořízena „Strategickorozvojová studie Ralska“, v níž bylo předloženo několik variant možného rozvoje Ralska zohledňující místní, politické i ekologické zájmy. Závěrem této studie je zdůrazněno, že tak citlivé území, jako je oblast Ralska, není připraveno na výrazné změny (Dařílková 1998). Podobný význam měla i Rozvojová studie mikroregionu Podralsko, zpracovaná roku 2000. V roce 1998 vyšlo monotematické číslo Geografie – Sborníku ČGS, jenž je celý věnován bývalému VÚ Ralsko, a zahrnuje mj. i studie rozvojového/revitalizačního charakteru. Například shrnutím hlavních mezníků vývoje VÚ Ralsko od doby zrušení se zabývá Poštolka (1998a) a Vačkář (1998), který také zdůrazňuje, že přednost na tomto území by měly dostat aktivity zaměřené na rozvoj cestovního ruchu (viz také studie „Možnosti využití oblasti Ralska pro potřeby cestovního ruchu“ zpracovaná roku 1997) rekreace, sportu, atd. a to s ohledem na zdejší zachovalé přírodní prostředí. Poštolka (1998b) řeší zejména problematiku revitalizace území, a to v rámci pilotního projektu NATO/CCMS s názvem „Environmentální aspekty využití bývalých vojenských území“.

Téma revitalizace ve sborníku ČGS řeší také jednak Dařílková (1998), která zmiňuje jak historii VÚ Ralsko, tak primární cíle/body územního plánování v kontextu s geografickými, regionálně urbanistickými a dalšími přednostmi území, jako je např. právě možnost využití oblasti pro dynamické faktory některých aktivit (mezinárodní cestovní ruch, sport a rekreace, příp. i lázeňství apod.), jednak Komár (1998a), jenž se zabývá revitalizací a novým využitím bývalých vojenských území ve střední a východní Evropě a v této souvislosti např. popisuje podmínky transformace ve využití VÚ. Zdůrazňuje však, že pokud není aktivní řídicí management místních,

---

¹ ÚPNSÚ Osečná a Lázně Kundratice, Doksy, Bělá pod Bezdězem, Stráž pod Ralskem a Hamr na Jezeře, Kuřivody; Urbanistická studie obytné zóny Hradčany, Jabloneček, Hradčany nad Ploučnicí, Boreček, Plouznice, Hvězdov I-II, Svěbořice I-II, Náhlov, Bezděz; Urbanistická studie zón Vrch Bělá (Dařílková 2001, cit v Ženíšková 2006).

regionálních a státních úřadů a chybí-li podpora vlády, nemůže být dosaženo „postupu vpřed“ (Komár 1998a).

Maier (1998) diskutuje výstupy studie s názvem „Strategická rozvojová studie Ralska“. Podstatu řešení problémů sleduje v postupném odstranění bariér omezujících jeho normální využívání a vyčleňujících ho tak ze zbylého územního prostoru Česka (Ženíšková 2006). Jednotlivé vize pro budoucí vývoj Ralska předkládá Ryšlavý (1999), který v závěru práce nastiňuje problémy, kterými je nutné se dále zabývat (Baxa 2006). Změnami ve využití bývalého VÚ Ralsko se zabývá např. práce Baxa (2006), který řeší jeho revitalizaci z pohledu státu, kraje i obcí. Dále zmíníme např. studii Vaňhátá (2004), který svou pozornost soustřeďuje na katastrální území Holičky.

S menším počtem rozvojových publikací se setkáme v případě VÚ Mladá. O Historii této oblasti je pojednáno např. v publikaci Čapková, Tatarová (2004) či Řehounek (2006), který podrobně zpracovává dějiny od vzniku vojenského výcvikového tábora (VVT) až po zánik VÚ. Za stěžejní dokumenty pro rozvoj tohoto území můžeme, stejně jako v případě Ralska, považovat zejména územní plány (VÚC Mladá). Samostatná publikace zahrnující různoborové studie jako v případě Geografie - Sborníku ČGS (1998) zaměřeného na VÚ Ralsko, však v rámci území VÚ Mladá nevznikla. V souvislosti s oběma zmíněnými zaniklými VÚ je však nutné zmínit publikaci Petříček, Němec, Plesník (2001), která se zaměřuje zejména na ekologickou a biologicky orientovanou tematiku, o níž bude pojednáno níže. Mezi mnoha studiemi zde ale můžeme nalézt např. článek Macháčka a Pecharové (2001), jenž pojednává o kategorizaci ploch dotčených připravovanou realizací polygonu ŠKODA AUTO na území bývalého VÚ Mladá. Rozvojovou problematikou bývalých vojenských prostorů se zabývá také řada bakalářských a diplomových prací, viz např. Rambousek (2000) srovnávající vývoje obcí Milovice a Kuřivody – obcí nacházejících se na území bývalého VÚ Mladá a Ralsko, či Mocek (2003), který hodnotí vývoj bývalého VÚ Ralsko. Vznikají také rozvojové programové dokumenty na různých řádovostních úrovních. V roce 2000 byly např. VÚ Ralsko a Mladá na základě usnesení vlády zařazeny mezi regiony se soustředěnou podporou státu v rámci „Strategie regionálního rozvoje ČR“, ovšem pro léta 2007–2013 již mezi tyto regiony zařazeny být neměly (Ženíšková 2006). Podle MMR však bylo nutné v důsledku zhoršení ekonomické situace na konci prvního desetiletí nového milénia, provést aktualizaci, a proto

se bývalé VÚ Mladá a Ralsko spolu s dalšími regiony do této skupiny opět zařadily (www.denik.obce.cz).

Od roku 1999 probíhá také “Regionální program podpory obnovy a výstavby technické infrastruktury v bývalých vojenských újezdech Ralsko a Mladá“ (Ženíšková 2006). Program rozvoje kraje taktéž řeší rozvoj bývalých vojenských prostorů, avšak tentokrát na krajské úrovni. Zavádí opatření, která by měla stimulovat krajský rozvoj (Baxa 2006).

Velmi důležitým programem inicializovaným NATO/CCMS roku 1997 (CCMS - Committee on the Challenges of Modern Society) se stal pilotní projekt „Environmentální aspekty využití bývalých vojenských území“, jehož výsledkem se stala navržená metodologie pro marketingový projekt asanace a pomoc vybraným územím při jejich realizaci a rozvoji. Mimo Česka a VÚ Ralsko, byly do tohoto projektu zahrnuty také polský, lotyšský a estonský výcvikový prostor. Pod záštitou BICC byl následně vydán dokument s názvem „Study of Re-use of Former Military Lands“, který komentuje výsledky této práce a celou problematikou se blíže zabývá. MO zpracovalo roku 2005 „Analýzu existence vojenských újezdů z hlediska porovnání potřeb armády a stanovených ekonomických kritérií“ (MO 2005), jenž řeší základní problematiku spojenou s existencí VÚ a navrhuje jejich využití, přičemž zohledňuje potenciální možnosti řešení požadavků s VÚ sousedících obcí (Ženíšková 2006).

Koncepční a rozvojové dokumenty se však netýkají pouze zrušených VÚ. V rámci stávajících VÚ bychom měli odkázat zejména na územní plány (dohledatelné např. na webových stránkách příslušných ÚÚřVÚ), které nám poskytnou jak obecné informace, tak i některé vize do budoucna. Obecnou charakteristikou jednotlivých VÚ s ohledem na současný stav, ale také na minulost a předpoklady budoucího vývoje se zabývají např. práce Raška (2005, 2007), (VÚ Hradiště) nebo také Smolová, Fňukal, Scyrba (2005), (VÚ Libavá).

V rámci monotematického čísla Geografie – Sborníku ČGS z roku 1993 se historii VÚ, jejich vývoji a také historii geografických pramenů věnuje Komár (1993). Tento sborník je však speciálně zaměřen na VÚ Hradiště. Kromě studií uvedených v dalších kapitolách, zde nalezneme jak články o historickém vývoji celé této oblasti s důrazem na její hodnoty (Rubeš 1993, Král 1993, Valtr 1993), tak první pohled na alternativní možnosti budoucího využití, jímž se věnuje např. část článku Valtr (1993) či Poštolka

(1993). Je nutno podotknout, že veškeré rozvojové studie, zabývající se ať už revitalizací bývalých VÚ či budoucím výhledem VÚ stávajících, se vždy odkazují na nutnost respektovat zdejší ochranu přírody a ekologickou stabilitu území. Tyto faktory se, jinak řečeno, pokaždé stávají výchozím bodem pro zamýšlení realizace budoucího využití VÚ.

Historii VÚ Hradiště zohledňuje Šlechta (2003) a analýzu vývoje kulturní krajiny Doupovských hor s ohledem na minulost a perspektivy vojenských újezdů obecně provádí příkladová studie Raška (2005). Geografickým potenciálem VÚ Boletice se zabývá např. studie Seidl, V. (2007), která se zakládá na práci Seidl (2005). Autor v ní v podstatě dochází k závěru, že poloha a přírodní hodnoty oblasti jsou pro socioekonomické využití do jisté míry potlačujícím prvkem. Za důležité je také považováno anketní šetření, na základě kterého bylo zjištěno, že spjatost místních obyvatel s regionem je poměrně silná (viz Studie polyfunkčního využití území – VÚ Boletice (2005), (Seidl 2005, 2007).

Procesu integrace VÚ jako marginálních území do regionálního systému se věnuje Seidl, Chromý (2010), jejichž záměrem bylo upozornit na jedinečnost postavení VÚ v regionálním systému a také poukázat jednak na faktory důležité pro vhodný postup při začleňování těchto území do regionálních struktur, ale zároveň také na nedostatky, které by tento proces podstatně zdržovaly. Za modelové území bylo zvoleno území VÚ Boletice, jelikož procesem integrace této lokality se zabývala již diplomová práce Seidl (2008).

K VÚ Libavá, Brdy a Březina se podařilo nalézt informace spíše na webových stránkách, kde je řešen historický vývoj daného újezdu (viz www.brdy.org, www.brdy.net, www.brdy.info, www.vvpdedice, www.libavsko.ic.cz). Potenciálem rozvoje centrálního území Brd z historicko-geografického hlediska se zabývá ročníková práce Markové (2003).

3.2 Studie obyvatelstva a osídlení VÚ

Problematiky VÚ se bezprostředně týkají i významné demografické změny. Je důležité si uvědomit, že zábor území pro vojenské účely byl příčinou zániku mnoha sídel a procesů stěhování obyvatelstva. Počátkem 90. let naopak došlo k dosídlování zejména zrušených VÚ a vznikla tak potřeba tyto procesy reflektovat.

Z hlediska bývalých VÚ Mladá a Ralsko nezbyvá než konstatovat, že větší pozornost byla věnována druhému jmenovanému újezdu. V již zmiňovaném monotematickém čísle Geografie – Sborníku ČGS z roku 1998 nalezneme např. územní plány sídelních útvarů a urbanistické studie stávajících sídel, které byly zpracovány roku 1996 (Dařílková 2006). Popisují jednotlivá sídla z historického i současného pohledu a také plány či doporučení na další jejich rozvoj.

Historií, současným stavem a předpoklady budoucího vývoj sídel na území bývalého VÚ Ralsko se zabývá Pecháčková (1998). Za přednosti zdejšího území považuje mladou strukturu obyvatelstva jako předpoklad k obnovení přirozené reprodukce a nové migranty za bydlením a pracovními příležitostmi. Přehled a charakteristiku stávajících a zaniklých obcí nalezneme např. v práci Matoušek (2005). Historii dynamiky osídlování a některé z demografických ukazatelů obcí na území VÚ Ralsko zahrnuje práce Baxy (2006) a stručný a výstižný přehled historie obcí se zaměřením na sídla a obyvatelstvo nalezneme také např. ve studii Vaňhátá (2004).

Ze stávajících VÚ je, zdá se, nejčastěji zpracováváno osídlení VÚ Hradiště. Odkazujeme zejména na studii Poštoľky (1993), jenž podrobně poukazuje na minulost a současný stav osídlení tohoto VÚ. Do budoucna považuje za nutnost nejprve oživit zdejší, a zejména okolní životní prostředí, které utrpělo značnou ekologickou zátěž kvůli jeho poloze v průmyslovém pásu severních Čech. Do jisté míry panují obavy před zvýšeným zájmem o cestovní ruch, rekreaci a turistiku a s tím souvisejícím zaváděním „rekreačního průmyslu“, které by takto jedinečné území s výraznými biologickými, resp. ekologickými hodnotami mohlo znehodnocovat (Poštoľka 1993). Téměř identické tematicke, tedy vývoji a zániku osídlení ve VÚ Hradiště se věnuje také např. ročníková práce Šlechta (2003), která mj. potvrzuje hypotézu, že zánik Doupovska nebyl způsoben vznikem VVP Hradiště, ale že se jedná o důsledek přirozeného sociálního vývoje. Stručně je historie osídlení VÚ Hradiště zmíněna v článku Raška (2007), v případě VÚ Libavá pak v textu autorů Smolová, Fňukal, Scyrba (2005). Poměrně dobrou představu o tom, jak se zřizování vojenských prostorů v českém pohraničí stalo hlavním důvodem zániku sídel v předválečném, válečném a poválečném období, nám může zprostředkovat studie Kučera (2006), která se obecně zabývá zánikem sídel v pohraničí po roce 1945.

3.3 Ekologické a přírodně ochranné studie VÚ

Jak již bylo zmíněno v úvodu, VÚ byly v podstatě od svého vzniku až do počátku 90. let nejen pro ochránáře *terra inkognita* (Pelc 2007). Po roce 1989, jakožto době, která se stala symbolem jejich zpřístupňování, se pochopitelně vojenské oblasti staly zájmovými oblastmi zejména mnoha ekologů, environmentalistů a ochránců přírody a krajiny (Petříček, Plesník 2007). Tomu také odpovídá i množství tímto směrem zaměřených studií. Poměr intenzity vojenských cvičení a rozlehlosti VÚ umožňuje totiž natolik kvalitní regeneraci přírody, že hodnota místních ekosystémů je srovnatelná s velkoplošnými chráněnými územími kategorií CHKO a NP (Komár, Šaroch 1995), a to zejména díky dlouhodobému vyloučení přístupu veřejnosti a malému poškození prostředí vojenským výcvikem, které se omezovalo jen na nejbližší okolí (Seidl 2007).

„Před rokem 1989 byly možnosti systematického přírodovědeckého eventuálně ochranného průzkumu ve vojenských újezdech víc než sporadické“ (Petříček, Plesník 2007, s. 74). Přesto na území tehdejších osmi VÚ (kupodivu i v prostorech okupovaných Sovětskou armádou) v 70. a 80. letech proběhl ojedinělý geobotanický výzkum konaný pod záštitou Botanického ústavu ČSAV, z něhož byly vyvozeny ochranné závěry publikované v Husáková, Sádlo, Větvicka (1992a, 1992b) (Ženíšková 2006, Petříček, Plesník 2007). Některé biologické a ochranné aktivity však např. v Brdech pod vedením prof. Domina probíhaly již ve 20. letech minulého století z důvodu ohrožení území zřízením vojenského prostoru (Petříček, Plesník 2007). Vznikla tak, lze říci, „protestní“ publikace proti zřízení VVP s názvem Brdy, jejich krásy, poklady a význam (1925) (www.brdy.org).

Po roce 1989 byl zvláštní zájem soustředěn na prostory okupované sovětskými vojsky a na analýzu škod, které zde jejich přítomnost způsobila. Zabýval se jimi tehdejší Český ústav ochrany přírody (později AOPK ČR). Roku 1991 byla zmocnění vlády ČSFR a SSSR podepsána „Metodika regulování ekologických otázek spojených s odsunem vojsk“, jejíž podstata tkvěla zejména v řešení problematiky znečištění povrchových a podpovrchových vod a také poškození lesních porostů. Již v listopadu 1991 byl také dokončen monitoring květeny a rostlinstva ve VVP Mladá a Ralsko a odhadem byla stanovena celková škoda na chráněných druzích rostlin (Petříček, Plesník 2007). Tematiku ekologických škod způsobených pobytem Sovětské armády na území českých VÚ můžeme nalézt např. v publikacích Faimana a kol. (1991), či Husáková, Husová, Větvicka (1991) (Dufek 2005).

Skutečnost, že na konci roku 1991 byly zrušeny VÚ Ralsko, Mladá a Dobrá Voda, zřejmě ještě více podpořil důležitost zdejších výzkumů. Lze to pozorovat mj. i v literatuře, kde množství ekologicky a ochránářsky zaměřených studií týkajících se bývalých VÚ naprosto převažuje nad množstvím prací vážících se k VÚ dosud existujícím.

V 90. letech 20. století zde proběhl intenzivní výzkum, jehož obecným závěrem bylo, že na těchto územích se nachází značné množství ohrožených druhů rostlin a živočichů, ale i cenných společenstev, která již ze zemědělsky obdělávané krajiny vymizely (Dufek 2005). Roku 1991, ještě před konverzí zmiňovaných vojenských prostorů, vyšly např. první zprávy z biologických výzkumů zaměřených na různé organismy ve VÚ Mladá (viz Kůrka 1991, Petříček 1991, Zavadil 1991 a další), na které pak navazovaly i další studie zabývající se místní faunou (viz Matouš, Vitner, Vrabc 2001, Zavadil 2001, Brejšková, Plesník, Volf, Zavadil 2001, atd.), flórou a vegetací (Husáková, Petříček, Větvička 2001, Petříček, Wild 2001). Předmět zájmu představovalo i životní prostředí (viz Myslík 2001). Jak ovšem zdůrazňuje Dufek (2002), nikdy nebyla vytvořena zpráva, která by mapovala celé přírodní prostředí bývalého VVP Mladá. Vždy vznikaly pouze práce zaměřené na dílčí segmenty zdejší přírody. Lze tedy tvrdit, že právě studie Dufka (2002) je první prací, jejímž cílem bylo vytvořit souhrnnou zprávu o přírodních poměrech bývalého VVP Mladá. Publikaci, která by se dala považovat za „sborník“ většího množství biologických, resp. ekologických a přírodně ochránářských studií o VÚ Mladá, je Petříček, V., Němec, J., Plesník, J. (2001), ve které nalezneme většinu z uvedených studií z roku 2001. Dufek (2005) provedl analýzu změn ve využití tohoto VVP z ekologického pohledu, ze které mj. vyúsťuje poměrně překvapivý závěr – autorovi (až na výjimky) nejsou známy žádné investice do ochrany přírody ve VVP Mladá po jeho konverzi (neproběhl zde žádný významný záchranný program, nebyl zde prováděn žádný ochránářský management).

Za první publikaci, která je celá věnována bývalému VÚ Ralsko a zahrnuje v sobě mnoho dílčích studií o něm, můžeme považovat 3. číslo Geografie – Sborníku ČGS z roku 1998. Mimo jinak zaměřených prací (viz dále) zde nalezneme jak např. studii týkající se biologických a krajinných hodnot (Honců 1998a), tak i práci ochránářského charakteru (Honců 1998b). Komár (1998c) řeší problematiku starých zátěží a celkového poškození přírody bývalého VVP Ralsko vojenským výcvikem a věnuje se také mezinárodní spolupráci na pilotním projektu NATO/CCMS, jenž se mimo dalších třech

zahraničních újezdů, týká i VÚ Ralsko. Často zmiňovanou tematikou je také uranová těžba, která byla zahájena v 70. letech minulého století, a která napáchala na území bývalého VÚ velké ekologické škody. Dopady těžby uranu na přírodní prostředí se zbývá např. Kafka (1998), Kühn (2007). Environmentální problémy, sanací a revitalizačními procesy v prostoru újezdu se také zabývá Ryšlavý (1999). Kromě zmíněné Geografie – Sborníku ČGS (1998), bychom samozřejmě našli i další publikované ekologicky a ochránářsky zaměřené výzkumů v bývalém VVP Ralsko.

Publikace Petříček, Němec, Plesník (2001) se zařazuje mezi publikace obsahující i „srovnávací“ studie o bývalých VÚ Mladá a VÚ Ralsko. Tento sborník prací vydala AOPK ke konferenci „Ochrana přírody a krajiny v bývalých VVP Mladá a Ralsko – deset let po konverzi“. Hlavní předmětem zájmu tohoto setkání bylo řešení geomorfologických aspektů ochrany přírody či projednávání výsledků botanického výzkumu, revitalizace a péče o životní prostředí, atd. Výstupem je vymezení několika bodů, o nichž se zúčastnění odborníci shodli, že by se měly stát v dalších obdobích rozvoje předmětem celospolečenského usilování. Porovnáním VVP Mladá a VVP Ralsko se v naposledy zmíněném dokumentu zabývá několik článků. O komparacích bývalých VÚ z hlediska přírodních věd zde pojednává např. Ložek (2001). Ze zoologických porovnaní uvedeme např. studium ptačích společenstev (Bejček, Šťastný 2001) a z botanického pohledu bychom vybrali např. práci Husáková, Husová, Kopecký, Větvička (2001), zaměřující se na zhodnocení stavu vegetace obou újezdů po odchodu armád a na prognózu dalšího jeho vývoje. Geologickými zajímavostmi VÚ Ralsko a Mladá se zabývají např. Adamovič, Mikuláš (2001).

Pro naplnění cíle naší práce je také důležité spolu s literaturou zmiňovat i hlavní programy či semináře, které se problematikou VÚ zabývaly. Roku 1993 uspořádaly Český ústav ochrany přírody a koordinační středisko IUCN – Světového svazu ochrany přírody 1. pracovní seminář s názvem „Ekologická minulost a budoucnost bývalých VVP Mladá a Ralsko“, který měl zdůraznit biologickou hodnotu těchto území. Vláda ČR byla na základě tohoto setkání vyzvána, aby zdejší jedinečné přírodní bohatství bylo bráno v úvahu při dalším využívání obou VVP, a aby byla učiněna opatření, která by zajistila jejich ochranu i do budoucna. Proto bylo navrženo vyhlásit zde zvláště chráněná území. Téhož roku vznikly i již zmiňované územní plány velkých územních celků (ÚPN VÚC) Ralsko a Mladá, jejichž součástí bylo také posouzení vlivu na životní prostředí (EIA). Poměrně ostudným se stal fakt, že ačkoliv bylo realizováno více

podobných projektů, jejichž závěry vždy zdůrazňovaly biologické hodnoty bývalých VÚ, Ministerstvo životního prostředí ČR (dále MŽP) nevypsalo pro tyto oblasti žádný projekt týkající se ochrany přírody a krajiny a část výzkumů byla proto financována Nizozemským královstvím, které poskytlo finance Evropskému programu IUCN a Českému koordinačnímu středisku IUCN. Problematika zrušených vojenských prostorů dříve okupovaných sovětskými vojsky byla projednávána i na mezinárodní úrovni. Můžeme uvést např. seminář organizovaný Evropským programem IUCN v roce 1995, jenž byl zaměřen na VÚ ve střední Evropě. ČÚOP se zaměřil na stav ochrany přírody a krajiny VÚ v Česku a zpracoval podrobnou zprávu, z níž některé výsledky jsou zveřejněny v publikaci vydané IUCN s názvem „Tanks and Thyme“ z roku 1996. Hlavní náplní tohoto sborníku popis stavu biodiverzity v bývalých, sovětskými vojsky okupovaných újezdech v Česku, Slovensku, Polsku a Maďarsku. Z mezistátního porovnání je možno vyvodit dvě obecná a zároveň shrnující konstatování, a sice že zejména podzemní vody, půda i povrch jsou v určitých lokalitách katastrofálně znečištěny a že všechna území mají velmi bohatou, místy až unikátní biodiverzitu (Petříček, Plesník 2007).

Poměrně dobrou perspektivu měla mít výzva Světového fondu na ochranu přírody a krajiny (WWF International) a velvyslanectví Nizozemského království směřovaná k MŽP a AOPK v roce 1997. Bylo navrženo zahájit program pro příznivé využití území a územní plánování v bývalých VVP Mladá a Ralsko z hlediska péče o přírodu a krajinu. Jelikož však vyzyvatelé původní záměry značně omezili, česká strana od projektu ustoupila (Petříček, Plesník 2007).

Roku 1998 vyšla studie shrnující výsledky první fáze pilotního projektu NATO/CCMS „Environmentální aspekty využití bývalých vojenských území“, která nese název „Handbook on reuse of former military lands“. Jsou v ní navrženy postupy při analýzách stavu životního prostředí, ale i kroky revitalizace vojenských prostorů či stanovení strategie rozvoje podmíněného ekonomickou, sociální a politickou situací zájmových území (Ženíšková 2006). Po již zmiňované konferenci „Ochrana přírody a krajiny v bývalých VVP Mladá a Ralsko – deset let po konverzi“ následovaly další úkoly týkající se mj. VÚ, jako např. příprava soustavy Natura 2000.

Roku 2006 byla ve VÚ Libavá zorganizována konference s názvem „Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech“ týkající se bývalých i současných českých VÚ. Vůbec poprvé se jednalo o sjezd garantovaný na úrovni dvou resortů – MO a MŽP

a je nutno říci, že si obě strany uvědomily, jak moc je tato spolupráce prospěšná. Příspěvky, které na sjezdu zazněly, obsahuje sborník Petříček, Kuchařová (2007), jenž nese stejný název jako samotná konference. Jsou v něm zahrnuty základní informace o VÚ ČR (Mičica 2007), dále obecná problematika ochrany přírody a krajiny ve VÚ a v neposlední řadě také vybraná ochranná/ekologická tematika jednotlivých újezdů. Obecná část nám podává základní informace o soustavě Natura 2000 včetně přehledu jejích lokalit v českých VÚ (Peterová 2007). Dále je zde zakomponována tematika zajištění právní ochrany soustavy Natura 2000 ve VÚ, kterou objasňuje Knotek (2007). Není zde opomenuto ani téma hospodaření ve VÚ. Hlavní údaje o VLS a o hospodářských úkolech tohoto státního podniku zobecňuje Kubisa (2007), v kontextu s ochranou přírody a krajiny pak Seidl (2007). O roli koncepčních nástrojů ochrany životního prostředí, zejména pak územního a krajinného plánování spolu s nastíněním jeho postupu nejen ve VÚ pojednává Bořecká (2007). Podstatnou součástí sborníku je i příspěvek Petříčka a Plesníka (2007), jenž shrnuje podstatné časové mezníky výzkumných činností a jednání o VÚ.

Obecnou problematikou zajištění ochrany přírody a krajiny ve VÚ, které nebyly na počátku 90. let zrušeny a tedy existují dodnes, se zabývá Kozel (1998), Komár (1995), ale také např. část práce Ženíšková (2006).

Po roce 1989 se v Příbrami konalo mnoho konferencí a seminářů zaměřených na výzkum i ochranu přírody v Brdech a z těchto setkání byly téměř pokaždé vydány sborníky (viz např. Sborník II. semináře Příroda Brd a perspektivy její ochrany). Předmětem diskusí byly mj. návrhy na vyhlášení maloplošných chráněných území, ale např. i CHKO zahrnující vojenský prostor Brdy (Petříček, Plesník 2007). Ve sborníku z konference v Libavé bychom našli biologicky/ochrannásky zaměřené příspěvky vážící se ke každému VÚ. Ve většině případů se jedná o studie různých živočichů, flóry a vegetace, botanicky cenných lokalit a ptačích lokalit. Nezbytné je však zmínit, že v závěru konference, ze které sborník vychází, se všichni její účastníci shodli na tom, že by současné VÚ měly být z důvodu ochrany přírody a krajiny zachovány a chráněny tak před tvrdou turistikou a hospodářskou exploatací.

Podle Ženíškové (2006) je, na rozdíl od bývalých VÚ, literatura týkající se stavu životního prostředí a ochrany přírody ve stávajících VÚ nedostatečná a pro zjišťování informací je vhodné použít mapový portál CENIA, jenž poskytuje informace o stavu životního prostředí a ochrany přírody na území Česka.

Za práci tematicky nejbližší mým cílům nejen v této, ale i v budoucí diplomové práci, považuji studii Ženíšková (2006), která se zabývá současnými i zrušenými VÚ v obecném i konkrétním rámci z hledisek historických, sociogeografických, socioekonomických, ekologických a ochrannářských. Roku 2006 vydalo MO publikaci s názvem Vojenské újezdy armády České republiky, která se rovněž věnuje zejména historii a přírodním hodnotám současných VÚ.

Na základě uvedených příkladů literatury/programů/seminářů můžeme tvrdit, že hlavním hlediskem, ze kterého byly VÚ zkoumány, se stala ochrana přírody a ekologie. Z výčtu také jednoznačně vyplývá, že větší pozornost byla věnována zrušeným VÚ, zejména pak VÚ Ralsko. Ze současných VÚ bychom nejvíce dostupných studií/informací našli o VÚ Hradiště.

Kapitola 4

Vznik a vývoj VÚ

4.1 Vojenské výcvikové tábory (VVT) jako „předchůdci“ VÚ

V roce 1886 prohrálo Rakousko-Uhersko bitvu s pruskými vojáky u Hradce Králové a tehdy si jeho vojenští představitelé uvědomili, že je nezbytné zřídit cvičiště, které by umožňovalo simulaci válečné situace. Začalo se tedy s hledáním lokalit splňujících požadavky pro vytvoření velkého výcvikového prostoru. Oblastí bylo vytipováno hned několik (např. Litomyšl, Libochovice, Kopidlno, Týnec nad Sázavou, ad.), ovšem nakonec bylo pro zřízení cvičiště zvoleno území východně od Nových Benátek, ve kterých banka nabídla Ministerstvu války rozsáhlý státu propadlý majetek jistého vlastníka (Řehounek 2006). V roce 1904 tudíž armáda vykoupila pozemky o rozloze 2184 ha v okolí obce Mladá (Kubeš 1996, cit v Dufek 2005) a tím vzniklo v podstatě první rozsáhlé vojenské cvičiště na našem území známé pod pozdějším jménem Milovice (resp. vojenský výcvikový tábor VVT Mladá) (Kozel 1998). Ještě téhož roku započalo vyvlastňování pozemků (dohodou za odměnu, či nuceným způsobem) v obci Mladá, kde byly, v souvislosti s již současně probíhajícím výcvikem (Řehounek 2006), srovnány se zemí kromě všech domů i kulturní památky (www.milovice.net). Za 1. světové války byly u Milovic zřízeny dva tábory pro ruské a italské zajatce (Kuča 1998, cit v Dufek 2002), kteří byli propuštěni až v roce 1918. Oblast Milovic se následně za první republiky stala nejen symbolem vojenského výcviku, avšak i kulturního rozvoje (výstavba památníků, slavnosti, atd).

Postupem času, ačkoliv byl výcvikový prostor po dohodě s interesenty rozšířen na 3460 ha v roce 1923 (Kubeš 1996, cit v Dufek 2005), však již vojenská střelnice v Milovicích nepostačovala potřebám výcviku armády (Řehounek 2006). Proto byl, i přes silnou vlnu protestů jednotlivců i různých organizací, roku 1927 realizován po důkladných analýzách území projekt zřízení další rozsáhlé střelnice v Brdech (VVT Jince) (MO 2006) a to na ploše cca 18 – 20 tisíc ha (www.brdy.info.cz). Jehož primární specializací měly být ostré střelby dělostřelectva. Zdejší obyvatelé byli vystěhováni a v dalších letech zde byla zřízena i cvičiště pro pěchotu a s tím bezprostředně souviselo další rozšiřování původně vymezeného území (MO 2006).

O osm let později, tedy roku 1935, pak byl spolu se vzrůstajícími nároky na výcvik armády (složitější zbraně, atd.) a se schválením zákona č. 63/1935 Sb. o vyvlastnění

k účelům obrany státu zřízen další výcvikový prostor u Vyškova – VVT Dědice – taktéž určený primárně pro výcvik dělostřelectva. Podstatným rozdílem oproti již vzniklým VVT byl v tom, že v Dědicích nedošlo (alespoň zprvu) k vystěhování obyvatelstva z území. Ačkoliv zde však ještě roku 1938 probíhaly výcviky československé armády (dále ČSA) za účelem obrany republiky proti fašistům, přesto se Wehrmachtu podařilo v roce 1939 obsadit všechny tři VVT a využívat je k vlastním potřebám. Němci VVT Mladá, Jince i Dědice během 2. světové války rozšířili a s tím pochopitelně souviselo i násilné vystěhování obyvatel ze všech obcí, kterých se ono rozšíření týkalo (pro názornost – jen v rámci VVT Dědice bylo vysídleno cca 20 tisíc obyvatel z 33 osad), (MO 2006). Po ukončení 2. světové války převzala kontrolu nad všemi VVT opět ČSA (MO 2006, Řehounek 2006), do vysídlených vesnic se začal navracet původní život a zároveň nastala doba odsunu Němců, která zapříčinila, že armáda obsadila rozsáhlé oblasti v pohraničí, z nichž na některé se pak váže vznik dalších VVT/VÚ (Ženíšková 2006), (viz níže). Ve VVT Dědice došlo k obnovení původních hranic a k návratu obyvatel v jejich nejbližším okolí, ale například VVT Mladá byl ještě rozšířen na 58 km². „Kompenzací“ dalšího záboru území pro vojenské účely tu měla být stavební obnova vystěhovaných obcí (MO 2006).

Vyostření mezinárodní situace po skončení války vedlo k závěru, že možný budoucí válečný konflikt bude střetnutím mezi sovětským blokem a „angloamerickým imperialismem“. Z tohoto důvodu bylo výhodné zřídit na území ČSR další vojenské prostory, které by tak zaručovaly přítomnost vycvičené armády co nejbližší plánovaného nasazení a současně získání prostoru připraveného k obraně či jako východiště útoku. Na základě charakteristik vývoje osídlení se tedy vybírala místa, kde by bylo výhodné založit další výcvikové prostory (Tomíček 2006).

Roku 1946 bylo rozhodnuto o zřízení VVT v obvodech Císařského lesa u Mariánských Lázní, Českého Krumlova, Bezdězu a Pradědu a Ministerstvo národní obrany začalo připravovat mapové podklady pro vymezení hranic nových výcvikových táborů (Tomíček 2006). Již v témže roce byl poblíž Olomouce založen na území 24 obcí osídlených téměř výhradně německým obyvatelstvem další výcvikový tábor – VVT Moravský Beroun (později VVT Libavá). Němci i „čerství“ čeští přistěhovalci byli z tohoto území vystěhováni (Smolová, Fňukal, Sczyrba 2005, MO 2006).

Tentýž osud potkal i oblast Císařského lesa na západě českého území, kde byl, primárně z vojenskostrategických důvodů, zřízen další VVT nejprve se sídlem

v Pramenech a od roku 1947 v Lázních Kynžvart – od toho odvozen jeho název VVT Lázně Kynžvart. Hlavním účelem tohoto tábora bylo zadržet mocný nápor ze západu. Primárně navrhovaná rozloha tohoto cvičiště činila 31 647 ha a zahrnovala 40 obcí (celých, či jejich částí), ve kterých ještě v roce 1930 žilo přes 19 tisíc obyvatel. Také v tomto VVT došlo k vystěhování civilních osob, z nichž naprostou většinu představovali Němci. Za „ztracený“ domov měla být zdejší menšina českých obyvatel patřičně odškodněna a dominanta pramenské oblasti – plicní sanatorium – bylo přestěhováno za hranice tábora. Paradoxem se však stal fakt, že přes realizaci budování vojenských objektů, nebyly až do roku 1949 vyřešeny převody lesů a majetku (Tomíček 2006).

Dne 30. října 1946 rozhodla vláda o zřízení na území ČSR nejseverněji položeného VVT – VVT Bezděz (od roku 1947 známého pod VVT Mimoň). Celá tato oblast určená pro vojenské účely byla řídko osídlená, málo ekonomicky rozvinutá, bez průmyslových podniků, téměř žádných dopravních komunikací, většina půdy byla zalesněná a zemědělská půda nebyla příliš kvalitní (Novák 2008). Lze tvrdit, že tyto a další charakteristiky, které vesměs v podstatě neumožňovaly ekonomický rozvoj, jsou společné všem územím VVT/VVP, jež vznikly po 2. světové válce. Ke vzniku VVT Bezděz přispíval zejména fakt, že v obci Hradčany se nacházelo letiště využívané Němci za 2. světové války a zůstalo tu také velké množství vojenského materiálu (Novák 2008). Následovalo úplné či téměř úplné vysídlení celkem asi 15 obcí s cca 500 zemědělskými rodinami, přičemž největší vlnu „odsunu“ zažili zdejší obyvatelé roku 1947 (www.ceskalipa.cz).

V roce 1947 oficiálně vzniká z katastrů bývalých 14 obcí další vojenský cvičný prostor v Boleticích v jižních Čechách (VVT Boletice). Jeho hranice byly vytyčeny po dohodě s tehdejším KNV České Budějovice roku 1948 na základě rozhodnutí vlády ČSR. Před rokem 1939 resp. 1947 až 1950 se místní struktura v mnohém podobala dnešní krajině v Rakousku a v něm tzv. osamoceným selským statkům. Půda byla využívána zejména pro zemědělskou činnost, lesy jako zdroj suroviny a dřevo pro výrobu dřevěného uhlí pro některé hutě a velká část pozemků sloužila jako louky pro extenzivní chov dobytka. Ani v Boleticích v důsledku vysídlování obcí, jejichž území mělo být využito pro vojenské účely, původní obyvatelstvo téměř nezůstalo (www.vojujezd-boletice.cz).

Důležitým aspektem pro vznik střelnic a VVT v minulosti byla zejména jejich geografická poloha – nízká exponovanost území, odlehlost, nízká hustota zalidnění, ale také pozice v regionálním systému po roce 1945 až 1946 ovlivněná politickými a sociodemografickými změnami (Seidl, Chromý 2010).

4.2 Vznik VÚ a VVP

V předchozí kapitole uvedené VVT na českém území¹ vznikaly v období rakouského císařství (VVT Mladá), předválečného Československa (VVT Jince, VVT Dědice) nebo těsně po skončení druhé světové války (VVT Moravský Beroun, VVT Lázně Kynžvart, VVT Bezděz, VVT Boletice, VVT Dobrá Voda). VVT jakožto území určená pro výcvik armády však často charakterizovalo několik nedostatků (jako např. nevyjasněné převody majetku/půdy ve vysídlených obcích, nejasnosti okolo stanovení hranic, civilní bezpečnost, ad.), jenž byly řešeny až roku 1949. V tomto roce došlo na základě zákona č. 169/1949 Sb. ze dne 16.6.1949 o vojenských újezdech (viz příloha 1) k ustavení VÚ jako státoprávních jednotek (Komár, Šaroch 1995) a pro území VVT byly od roku 1950 zřizovány VÚ (viz tabulka 1). Tato nová vojensky využívaná velkoplošná území byla podřízena Ministerstvu národní obrany, resp. náměstkovi ministra národní obrany pro materiální věci (Tomíček 2006).

V roce 1952 byly VVT přejmenovány na VVP, které měly oficiálně sloužit pro účely obrany státu a byl v nich zakázán volný pohyb civilních i vojenských osob (Novák 2008). V tomto roce také pravděpodobně vznikly VVP Dobrá Voda poblíž jihočeských Hartmanic a VVP Tisá² v blízkosti Ústí nad Labem (www.vojenstvi.cz). Roku 1953 pak bylo zřízeno, tehdy již taktéž pod názvem VVP, poslední území určené pro účely obrany státu – VVP Doupov (VÚ Hradiště (Komár 1993), o jehož charakteristickém vzniku bude pojednáno v kapitole 4.5.

Lokace VVT/VÚ po 2. světové válce byla zřejmá ze dvou základních důvodů. Jednak se jednalo o snahu využít pohraniční oblasti ovlivněné odsunem českých Němců, vyznačující se svou destabilizací a řídkým osídlením jednak šlo o blízkost železné opony (v jihozápadním pohraničí) (Seidl, Chromý 2010).

---

¹ VVT v rámci ČSR nevznikaly pouze na českém území, nýbrž i na Slovensku. Celkem jich zde bylo zřízeno šest. Za první republiky se jednalo o výcvikové prostory Záhorie a Kamenica nad Cirochou. Po válce pak vznikly ještě VVT/VVP Kežmarok, Turecký Vrch, Kuchyňa a Lešť (www.vojenstvi.cz, www.vls.cz)

² Existenci VÚ Pannenská (VVP Tisá) uvádí pouze www.vojenstvi.cz

Tabulka 1: Vznik VÚ na území Česka

VVT	Název VÚ	Vznik VÚ
Jince	Brdy	1950
Moravský Beroun	Libavá	1950
Lázně Kynžvart	Prameny	1950
Mimoň	Ralsko	1950
Boletice	Boletice	1950
Mladá (Milovice)	Mladá	1951
Dobrá Voda	Dobrá Voda	1952
Dědice	Březina	1952
Tisá	Pannenská	1952
Doupov (Hradiště)	Hradiště	1953

Pozn.: Určení přesného data vzniku VÚ se jeví jako problematické a proto je nutné vnímat tuto dataci spíše jako orientační
Zdroj: MO 2006, Komár 1993, vojenstvi.cz, Tomíček 2006

4.3 Vývoj VÚ od roku 1945

Především politické změny po skončení 2. světové války měly za následek zesílení izolačního charakteru státní hranice (Hampl 2000) a tato skutečnost se stala příčinou zahájení specifických procesů ve vývoji oblastí, jejichž důsledky můžeme pozorovat dodnes např. v kvalitě sociokulturního prostředí, ale i krajině (Chromý 2000, Kuldová 2005), která se stala s nástupem komunistického režimu jedním z nástrojů politické agitace (Rašín 2005).

Ačkoliv po roce 1945 zájem armády o výcvikové oblasti krátkodobě opadl, nastupující komunistický režim vyčlenil pro vojenské účely území, jež zahrnovala katastry bezmála dvou set obcí. Z těchto katastrů (celých nebo jejich částí) byla vytvořena katastrální území VÚ. Dosavadní vojenské prostory tak byly rozšířeny a většinou v příhraničních oblastech založeny nové (VS 2010). Poměrně záhy (v průběhu 50. let) byl však zrušen VÚ Prameny a VÚ Pannenská (viz 4.5), (www.vojenstvi.cz).

V polovině 60. let 20. století docházelo v důsledku uvolňování mezinárodního napětí k všeobecnému úpadku významu VÚ. Zdálo se, že tyto velkoplošné vojenské prostory jsou již nepotřebné, následkem čehož začínaly postupně pustnout. Naopak 70. léta znamenala renesanci vojenského výcviku a výstavby výcvikových zařízení (Komár 1993). Velké změny nastaly v roce 1968 v souvislosti s okupací Československa sovětskými vojsky a obecně vojsky Varšavské smlouvy. Sovětská armáda obsadila hned čtyři české VÚ (Mladá, Dobrá Voda, Ralsko, Libavá), ve kterých její přítomnost trvala

až do počátku 90. let minulého století (Ženíšková 2006). Ostatní VÚ byly v tomto období nadále využívány ČSA a docházelo zde k modernizaci výcvikových zařízení (MO 2006). Polohu VÚ/VVP využívaných na území ČSFR do počátku 90. let zaznamenává obrázek 2.

Obrázek 2: VÚ a VVP na území ČSFR využívané do roku 1990

Pozn.: Mapa neznázorňuje VÚ Prameny (VVP Lázně Kynžvart) a VÚ Pannenská (VVP Tisá)
Zdroj: Komár (1993, s. 75)

Roku 1991 bylo rozhodnuto o zrušení dalších tří VÚ (Ralsko, Mladá, Dobrá Voda). Jak dokládá tabulka 2, ČSA využívala od konce válečného období celkem šestnáct VVP a čtrnáct VÚ, z nichž pět VVP a pět VÚ do rozdělení Československa (1993) zaniklo. Pokud bychom nepočítali VÚ Prameny a VÚ Pannenská, rozloha VÚ s VVP využívaných ČSA do roku 1991 činila téměř 2650 km², což představovalo cca 2 % území státu. Je však nutné dodat, že výhradně vojensko-strategickou funkci měla pouze čtvrtina tohoto území (Komár 1993).

Na území Česka dodnes existuje pět VÚ z celkových osmi, které si uchovaly svou funkci až do počátku 90. let (viz tabulka 3). Přibližně od roku 1991 můžeme sledovat tendence jejich zcivilňování. Až teprve v posledních šesti letech se zejména v iniciativě samospráv (místních i krajských) objevují úvahy o úplném zrušení VÚ. Analytické studie AČR hovoří o potřebnosti zachovat dnešní počet pěti VÚ na území Česka, přičemž lze připustit územní redukci okrajových částí, které by připadly ve prospěch okolních civilních území.

Tabulka 2: VVP využívané ČSA od konce 2. světové války

VVP (VÚ)	dnešní okres (stát)	využíván ČSA	rozloha VÚ*
Jince (Brdy)	Příbram (ČR)	1945 až 1992	25 936 ha
Mladá (Mladá)	Mladá Boleslav (ČR)	1945 až 1991	5 876 ha
Dědice (Březina)	Vyškov (ČR)	1945 až 1992	15 816 ha
Císařský les (Prameny)	Cheb (ČR)	1946 až 1954	-
Boletice (Boletice)	Český Krumlov (ČR)	1946 až 1992	21 949 ha
Mimoň (Ralsko)	Česká Lípa (ČR)	1946 až 1991	25 021 ha
Libavá (Libavá)	Olomouc (ČR)	1946 až 1992	32 718 ha
Tisá (Pannenská)	Ústí nad Labem (ČR)	1952 až 1957	-
Dobrá Voda (Dobrá Voda)	Klatovy (ČR)	1952 až 1991	17 080 ha
Hradiště (Hradiště)	Karlovy Vary (ČR)	1953 až 1992	33 015 ha
Lešť (Lešť)	Zvolen (SR)	1945 až 1992	14 567 ha
Záhorie (Záhorie)	Malacky (SR)	1945 až 1992	28 293 ha
Turecký Vrch (Záhorie)	Malacky (SR)	1948 až 1992	=
Kuchyňa (Záhorie)	Malacky (SR)	1952 až 1992	=
Kamenica n. Cirochou (Valaškovce)	Humenné (SR)	1945/1946 až 1992	11 945 ha
Kežmarok (Javorina)	Kežmarok (SR)	1952 až 1992	31 640 ha

Pozn.: VVP se do roku 1952 nazývaly VVT

Rozloha VÚ se vztahuje k roku 1990

Zdroj: www.vojenstvi.cz

Tabulka 3: Současné a bývalé VÚ na území ČR

VÚ	VVP	Kraj	Okres	Rozloha VÚ (km ²)
Boletice	Boletice	Jihočeský	Český Krumlov	219,5
Brdy	Jince	Středočeský	Příbram	260,0
Březina	Dědice	Jihomoravský	Vyškov	158,2
Hradiště	Hradiště	Karlovarský	Karlovy Vary	330,2
Libavá	Libavá	Olomoucký	Olomouc	327,3
Dobrá Voda	Dobrá Voda	Plzeňský	Klatovy	170,8
Mladá	Mladá	Středočeský	Mladá Boleslav	58,8
Ralsko	Mimoň	Liberecký	Česká Lípa	250,2

současné VÚ

bývalé VÚ

Pozn.: Rozloha současných VÚ; dle „Základní informace o vojenských újezdech České republiky“, viz Mičica (2007)

Rozloha bývalých VÚ; dle „Přehled voj. újezdů k 1.1.1991“, viz Komár (1993)

Zdroj: Komár (1993), Mičica (2007)

Analytické studie AČR hovoří o potřebnosti zachovat dnešní počet pěti VÚ na území Česka, přičemž lze připustit územní redukcí okrajových částí, které by připadly ve prospěch okolních civilních území. Výhoda zachování VÚ spočívá mj. v tom, že mnoho západních profesionalizovaných armád upřednostňuje z ekonomických

důvodů realizaci výcviku na území některých států „východního bloku“, které mají dostatečnou kapacitu a rozlohu cvičišť. Tato kritéria Česko splňuje, a tak lze zejména v budoucnu očekávat, že do státní kasy bude plynout nemalé množství financí (Seidl, Chromý 2010). Nezbytnost existence zachování VÚ a VVP na našem území spočívá tedy jednak ve vojenskopolitických aspektech, jednak v aspektech přímé a nepřímé ochrany přírody a krajiny (Kozel 1998).

Tabulka 4: Zpřístupnění částí VÚ

VÚ	Současný stav			Zámysl - celkem		
	Zpřístupněná plocha s omezením (km ²)	Zpřístupněná plocha bez omezení (km ²)	Turistické cyklostezky (km)	Zpřístupněná plocha s omezením (km ²)	Zpřístupněná plocha bez omezení (km ²)	Turistické cyklostezky (km)
Boletice	0	3	5	0	39	57
Brdy	0	0	0	9	18	92
Březina	0	32	21	0	32	21
Hradiště	0	9	0	0	32	19
Libavá	30	45	27	30	45	41

Zdroj: Mičica (2007, s. 14)

Zpřístupňování VÚ se bezprostředně týká i turismu a cestovního ruchu. Na území VÚ je za normálních okolností vstup zakázán a o povolení vstupu rozhoduje ÚÚřVÚ. Po vyhodnocení bezpečných zón lze výnosem přednosti ÚÚřVÚ zpřístupnit některé části újezdu a to buď trvale, nebo dočasně – podle druhu prováděné činnosti (Mičica 2007). Zpřístupněné plochy a cyklostezky na území VÚ zahrnuje tabulka 4.

Tabulka č. 5: Výcvikové plochy současných a bývalých VÚ

VÚ	VVP	Kraj	Rozloha (km ²)*			
			1991		2006	
			VÚ	k výcviku	VÚ	k výcviku
Boletice	Boletice	Jihočeský	219,5	69	219,5	88
Brdy	Jince	Středočeský	259,4	112	260,0	30
Březina	Dědice	Jihomoravský	158,2	29	158,2	30
Hradiště	Hradiště	Karlovarský	330,2	177	331,6	170
Libavá	Libavá	Olomoucký	327,2	112	327,2	104
<i>Dobrá Voda</i>	<i>Dobrá Voda</i>	<i>Plzeňský</i>	<i>170,8</i>	<i>36</i>	<i>zrušen</i>	<i>0</i>
<i>Mladá</i>	<i>Mladá</i>	<i>Středočeský</i>	<i>58,8</i>	<i>17</i>	<i>zrušen</i>	<i>0</i>
<i>Ralsko</i>	<i>Mimoň</i>	<i>Liberecký</i>	<i>250,2</i>	<i>55</i>	<i>zrušen</i>	<i>0</i>

Pozn.: * hodnoty byly zaokrouhleny

- hodnoty pro rok 1991: rozloha VÚ; dle „Přehled voj. újezdů k 1.1.1991“, viz Komár (1993)
rozloha k výcviku; stav k 31.12.1991, viz Hána (1992)

- hodnoty pro rok 2006: viz MO (2006)

Zdroj: Komár (1993), MO (2006)

Od počátku 90. let se také změnila rozloha oblastí využívaných pro výcvik. Tyto změny registruje tabulka 5. Můžeme z ní vyčíst, že se plochy pro výcvik zmenšily. Opak platí pro VÚ Boletice, popř. VÚ Březina.

4.4 Sovětská vojska na území VÚ

Sovětská armáda obsadila záhy po vstupu na území Československa VÚ Mladá, Ralsko, Libavá a Dobrá Voda, přičemž jádro jejího výcviku představovaly prostory Libavá, Mimoň, ale také na území Slovenska (Řehounek 2006). Od prvních výzkumů provedených na území obsazených VÚ bylo zřejmé, že přítomnost a činnost sovětských vojsk měla místně na přírodní prostředí a krajinu VÚ destruktivní účinky (Petříček, Plesník 2007).

Pobyt Sovětů na našem území způsobil rozsáhlé změny krajiny. Především se jednalo o stavební činnost, která změnila některá místa k nepoznání. Např. v prostoru Milovic (ve VÚ Mladá) došlo k výstavbě velkého sídliště a celá nově vznikající aglomerace stavěná sovětskými technologiemi se postupem času rozrostla do rozlohy přibližně 2,5 x 2 km (Kuča 1998, cit v Dufek 2002). Sověti si zde mj. nechávali stavět velké množství objektů (paneláků, obchodů, škol, atd.) i od českých firem (Řehounek, 2006). Do 90. let však nebylo „sídliště“ na katastrálních mapách zakreslováno. Poblíž tohoto místa došlo také k výstavbě velkého vojenského letiště Boží Dar (Kuča 1998, cit v Dufek 2002).

Změna rázu krajiny postihla v souvislosti s přítomností sovětských vojsk i území VÚ Ralsko. Stejně jako ve VÚ Mladá, došlo i v prostoru Ralska k výstavbě velkého počtu budov po sovětském stylu a k likvidaci původního osídlení. Během okupace byla také dokončena výstavba Letiště Hradčany. Stav přírodního prostředí výrazně ovlivnila těžba uranu v prostoru Stráže pod Ralskem zahájená v 70. letech (Poštolka 1998a).

Roku 1968 přešel do společného využívání našich i sovětských vojsk i vojenský prostor Libavá. Bylo vystavěno velké množství stavebních komplexů, z nichž nejrozsáhlejším z nich se stala tzv. točka sever, točka jih a točka západ. Tato zařízení se budovala zejména pro potřeby vojsk obsluhujících rakety (www.libavsko.ic.cz). Stejně jako v případě již uvedených VÚ, i v Libavé podle ekologických průzkumů způsobili sovětské vojsko nenahraditelné škody (Smolová, Fňukal, Sczyrba 2005). VÚ Dobrá Voda nebyl působením sovětských vojsk ovlivněn (Baxa 2006).

Roku 1990 došlo mezi ČSFR a SSSR k podepsání dohody o úplném odsunu Sovětské armády a o předání veškerého majetku (s výjimkou kasárenských objektů) vládě ČSFR do června roku 1991 (Baxa 2006). Do této doby byl ve třech etapách odsun dokončen. Ze zemí Varšavské smlouvy odvolal Sovětský svaz přes půl milionu svých vojáků, z toho z území Česka cca 110 tisíc vojáků. Bývalé sovětské vojenské lokality zaujímaly v Česku plochu 34 400 ha, tedy 0,44 % území státu. (Ženíšková 2006). Roku 1991 byl zřízen Úřad pro řešení důsledků pobytu Sovětských vojsk na území ČSFR, pod kterým byly na územích VÚ okupovaných Sověty provedeny hydrogeologické průzkumy, asanace, demolice zničených objektů, ale byly také řešeny otázky náhrad škod osobám (Řehounek 2006). Tímto úřadem byl také umožněn prodej veškerého majetku po sovětské armádě (Baxa 2006).

4.5 Zrušení a konverze VÚ

Na počátku 90. let 20. století., dochází ke zrušení tří VÚ – Ralsko, Mladá a Dobrá Voda (Mičica 2007). Těmto územím, zejména pak prvním dvěma zmiňovaným, je v dalších letech věnována poměrně velká pozornost, což dokládá i množství literatury (viz kap.). Než se okolnostem jejich zániku budeme věnovat i my, v rámci dodržení chronologického popisu vývoje je nutno zmínit i VÚ, které byly zrušeny již v 50. letech minulého století, tedy VÚ Prameny a VÚ Pannenská. Překvapující je fakt, že i studie, které se snaží vystihnout hlavní aspekty vzniku/vývoje VÚ, tyto prostory často opomíjejí.

Jak již bylo uvedeno, o VÚ Pannenská nebyly dohledány informace, které by nám ozřejmily souvislosti s jeho existencí či zánikem. Víme pouze, že tato oblast měla oficiálně splňovat statut VÚ mezi lety 1952 až 1957 a jejím VVP byla Tisá (www.vojenstvi.cz).

Poněkud zvláštní osud potkal VVT Lázně Kynžvart, resp. VÚ Prameny zřízený roku 1950. Na jeho území se totiž vyskytovala ložiska uranových rud, která představovala mimořádný státní zájem. Z důvodu rozšiřování geologické výzkumné činnosti se roku 1952 začalo uvažovat o zrušení VÚ, přičemž „náhradou“ za něj se měl stát nový VÚ Hradiště. V roce 1953 byla upřednostněna těžba uranu před pokračováním vojenského výcviku a náčelník generálního štábu vydal rozkaz k likvidaci VÚ Prameny. Roku 1953 proto došlo k založení VÚ Hradiště, jehož výcvikový prostor nebyl ještě v letech

1953-1954 úplně dobudován, a tak výcvik ve VÚ Prameny probíhal až do roku 1954 (Tomíček 2006). Vysídlení zhruba tisíce obyvatel z území Doupovských hor, kde nový VÚ vznikl, a následný vojenský výcvik se staly příčinou postupného zániku 67 obcí, desítek osad a významných kulturních památek. Nesmíme opomenout ani skutečnost, že VÚ Hradiště se stal se svou rozlohou přes 33 tisíc ha nejrozsáhlejším vojenským prostorem vyhrazeným na území ČSFR (Raška 2007) a zároveň také územím, na kterém v době záboru žilo v porovnání s ostatními vojenskými prostory nejvíce obyvatel. Ačkoliv záhy po zrušení VÚ Prameny padly návrhy na znovuosídlení oblasti, tehdejší Ministerstvo vnitra se rozhodlo dále podporovat těžbu uranu. Nikdo však v té době netušil, že již roku 1959 bude těžbašský podnik kompletně zlikvidován, a že se tak VÚ Hradiště vybuďoval v podstatě „zbytečně“. Od roku 1954 probíhaly na území VÚ Prameny pyrotechnické asanace a zdejší hospodářskou činnost přebraly čerstvě vzniklé Lesy a statky. Veškeré nemovitosti pak přechází pod správu příslušných okresních národních výborů či vojáků. Území alespoň částečně „zachránilo“ zřizování CHKO Slavkovský les roku 1973 (Tomíček 2006).

Po pádu železné opony opustilo sovětské vojsko území ČR. „Po změně politických poměrů došlo ke zvýšení tlaků na území VÚ, resp. VVP, které byly motivovány nejrůznějšími pohnutkami“ (Kozel 1998, s. 222). S požadavky na optimalizaci využívání VÚ a odstranění škod způsobených zejména sovětskou armádou, došlo také ke zvýšení tlaku na výrazné změny jejich hranic. V některých případech bylo prosazováno i úplné zrušení VÚ, a to mj. také proto, že existence těchto území byla považována za přežitok. K názorům podobného charakteru se přidaly zejména ještě dvě skutečnosti představující osobní či skupinové zájmy. Jednak šlo o důsledky faktu, že problémy spojené se životním prostředím VÚ, ovlivněném činností armády byly v minulosti dlouhodobě zamlčovány nebo utajovány, a jednak se jednalo o zájem zužitkovat VÚ či jejich části pro výdělečné nebo rekreační aktivity (Kozel 1998).

K 31.12.1991 bylo na základě usnesení vlády z 5.9.1991 po zvážení všech dostupných skutečností a v souladu s novou vojenskou doktrínou rozhodnuto o ukončení užívání tří VÚ (a příslušných VVP) na území ČR (Komár 1993, Kozel 1998). Jednalo se o VÚ Mladá, Ralsko a Dobrá Voda, které byly následně převedeny pod civilní státní správu. Ministerstvu obrany zůstalo právo na hospodaření s některými objekty, zařízeními a pozemky vyhodnocenými jako potřebné k zajištění obrany státu (Komár 1993).

VÚ Dobrá Voda byl záhy po svém zrušení zahrnut do NP Šumava, jehož oficiální existence je datována od 10.5.1991 (Petříček Plesník 2007). Na rozdíl od Ralska a Mladé nepředcházelo konverzi VÚ Dobrá Voda vypracování socioekonomických studií možných dopadů. V souvislosti se začleněním tohoto VÚ do NP byla nastolena metodická forma spolupráce (inspirace) v metodice konverzí vojenských území v Německu (Seidl, Chromý 2010).

Na území zbylých dvou VÚ (Ralsko a Mladá), které nesly stopy mnohem závažnějšího poškození, byly ihned zahájeny přípravy na jejich revitalizaci. „Odstartovaly“ mnohé politické, socioekonomické a krajinně ekologické činnosti, které směřovaly k novému využití VÚ (Kozel 1998).

Ihned po zrušení došlo k úpravě hranic okresů Česká Lípa, Mladá Boleslav, Liberec, Nymburk a Klatovy, přičemž několika obcím v těchto okresech byly taktéž upraveny hranice na základě přirozených vazeb v sídelním systému. Vznikly i nové obce – Ralsko a Prášíly (Ženíšková 2006).

4.6 Revitalizace a rozvoj bývalých VÚ

Převod tak specifických území, jako jsou VÚ, z armádního na civilní využívání s sebou přináší značné množství problémů. Podle Jacksona (2004) můžeme opuštěné vojenské areály zařadit mezi brownfields, tedy mezi prostory, které ztrácí, či ztratily své původní funkční využití, a které se mj. často vyznačují ekologickou zátěží (Ženíšková 2006). Záleží však na přístupu k definici brownfields. Např. v USA by se mezi takováto území řadila pouze ta, která by svou kontaminací zatěžovala životní prostředí, což není případ VÚ Dobrá Voda. (Seidl 2008).

Na úvod této problematiky je vhodné zmínit obecné aspekty, které měly a stále mají na budoucí rozvoj bývalých VÚ zásadní vliv. Skupinu těchto faktorů můžeme rozdělit do tří skupin – fixní, smíšené a proměnné. Do první jmenované skupiny relativně spolehlivě můžeme zařadit např. geografickou polohu či atraktivitu přírodního prostředí. Mezi smíšené faktory, tedy mezi takové, které mohou být změněny a zvýšit šanci na rozvoj území patří např. zlepšení kvality opuštěných objektů, odstranění či zmírnění škod vojenského výcviku na životním prostředí důkladnou asanací a rozšířením a obnova infrastruktury. Do proměnných faktorů ovlivnitelných především lidským/sociálním kapitálem zařazujeme management a koordinaci procesu konverze,

zhodnocení možnosti obnovy dotčeného území, územní rozvoj a plánování, marketing, rozvoj vhodných finančních a public relations (Ženíšková 2006).

Za klíčový faktor úspěchu rozvoje je podle Komára (1998a) nutno považovat vytvoření vhodné organizační struktury a řídicího managementu k zajištění spolupráce různých úřadů a orgánů na různých stupních řízení.

V 90. letech se objevila řada návrhů/projektů na využití bývalých VÚ, z nichž jen některé byly realizovány. Současně musela být prostřednictvím AČR provedena především pyrotechnická asanace obou území, která v případě VÚ Mladá trvala osm let a byla ukončena roku 2000. Asanace na území bývalého VÚ Ralsko trvá dodnes (Ženíšková 2006).

Od roku 1993 byly zpracovány územní plány (ÚPN VÚC Ralsko a ÚPN VÚC Mladá), jejichž součástí se mj. stalo i posouzení vlivu na životní prostředí (EIA), (Petříček, Plesník 2007). Tyto plány nejen evidují, ale také vymezují další funkční využití ploch. Již v době doprodeje sovětských objektů se počítalo se zájmem zahraničních investorů navrhovat projekty na využití těchto vojenských ploch a za tímto účelem byla vládou vyhlášena mezinárodní soutěž. Ačkoliv zájem nebyl (alespoň v případě Ralska) malý, v podstatě žádný návrh nakonec nevyhovoval. Proto bylo přistoupeno k revitalizaci cestou standardní privatizace (Baxa 2006, Řehounek 2006). Při Ministerstvu hospodářství ČR byla založena organizace PRIVUM, která měla mimo samotné privatizace na starost identifikaci, převzetí, oceňování, evidenci a správu majetku (Řehounek 2006). Svou činnost tato organizace ukončila do roku 2006 a veškerý zbylý majetek převedla na dotčené obce a kraje (Ženíšková 2006), čímž se stát zbavil veškeré odpovědnosti za majetek.

Vzhledem k tomu, že se rušení VÚ v 90. letech netýkalo pouze Česka a „východního bloku“, ale i států začleněných do struktury NATO, byla mj. za účely řešení problematiky revitalizace a nového využití bývalých VÚ založena komise NATO/CCMS (Committee on Challenges of Modern Society), (Seidl, Chromý 2010), složená z řad expertů NATO a ze států východní Evropy. Pod gescí této komise vzniká roku 1994 pilotní studie s názvem „Environmentální aspekty využití bývalých vojenských pozemků“, jejíž cílem je vzájemné předávání zkušeností v plánování a organizování postupu očisty dřívějších vojenských lokalit a řízení procesu jejich

dalšího využití (Komár 1998b). Do tohoto projektu byl zahrnutu jen bývalý výcvikový prostor Ralsko.

Nadnárodních, státních či regionálních programů, ze kterých mohly či stále mohou být čerpány finanční prostředky na rozvoj bývalých VÚ Ralsko a Mladá, není málo. Některé z nich shrnuje příloha 2.

Středočeský i Liberecký kraj, do kterých dnes VÚ Mladá a VÚ spadají, mají podobný systém čerpání peněžních dotací na rozvoj (např. grantové fondy či čerpání dotací z EU), avšak s tím rozdílem, že kraj Středočeský klade větší důraz na obnovu venkovských oblastí, zatímco kraj Liberecký se snaží více zaměřit na propagaci cestovního ruchu (viz Baxa 2006). Mnoho návrhů, ale také spolků zaměřených na revitalizační procesy bývalých VÚ vzniklo na úrovni obcí. Vzhledem k omezenému rozsahu práce se jimi nemůžeme detailněji zabývat, avšak můžeme například v rámci území bývalého VÚ Ralsko odkázat na práci Baxa (2006).

K realizovaným projektům na využití prostoru Mladá patří například skládka tuhého komunálního odpadu a průmyslová zóna u Benátek nad Jizerou, dále golfové hřiště v jižní části Travin nebo vězení u Jiřic (Dufek 2005). Nejrozsáhlejší projekt na území bývalého VÚ Mladá připravovala ŠKODA AUTO a.s., která chtěla z důvodu zkušebních jízdy nových aut uzavřít a střežit prostor o 370 ha. Následovala vlna odporu a nakonec nebyl projekt schválen (Řehounek 2006). V případě Ralska zatím neprošly návrhy na zřízení mezinárodního letiště, které mělo vzniknout z letiště vybudovaného sovětskou armádou v obci Hradčany nad Ploučnicí. Byla však vybudována např. průmyslová zóna v obci Kuřivody.

4.7 Hospodářské zajištění VÚ

První právní norma ČSR, jež vyjadřovala existenci instituce, kterou lze považovat za právního „předchůdce“ dnešních VLS, zajišťujících hospodaření v českých armádních výcvikových prostorech, je Vládní nařízení č. 206 ze dne 25. září 1924. Tímto nařízením se provádí zákon o úpravě hospodaření ve státních závodech, ústavech a zařízeních. Na jeho základě vznikl Vojenský dřevařský podnik ve Velkých Levárech (na území pozdějšího VÚ Záhorie) avšak jednalo se zatím pouze o lokální záležitost (www.vls.cz).

Tabulka č. 6: Hospodaření ve VÚ k 1.1.1991

VÚ	VVP	Podnik VLS	VUSS (KVUSS)	VÚ (ha)
Boletice	Boletice	Horní Planá	Č. Budějovice	21 949
Brdy	Jince	Hořovice	Plzeň (Praha)	25 936
Březina	Dědice	Plumlov	Brno	15 816
Dobrá Voda	Dobrá Voda	Sušice	Plzeň	17 080
Hradiště	Hradiště	Velichov	Plzeň	33 015
Libavá	Libavá	Lipník n. Bečvou	Brno (Olomouc)	32 719
Mladá	Mladá	Hořovice	Praha	5 876
Ralsko	Mimoň	Mimoň	Litoměřice	25 021
Záhorie	Záhorie, Kuchyňa, Turecký Vrch	Malacky	Košice	31 640
Lešť	Lešť	Pliešovce	B. Bystrica	14 567
Javorina	Kežmarok	Kežmarok	Košice	11 945
Valáškovce	Kamenica n. Cirohou	Kamenica n. Cirohou	Bratislava	29 293

Zdroj: Komár 1993, www.vls.cz

Roku 1928 byl Vojenský dřevařský podnik legislativně nahrazen Vojenskými lesními podniky, které hospodářsky zajišťovaly přibývajících vojenských prostorů. Po 2. světové válce, v období mezi lety 1946 až 1953, bylo ustaveno celkem 12 vojenských prostorů¹ (viz tabulka 6), na nichž od roku 1953 hospodařily až do 90. let Vojenské lesy a statky. Byly založeny velením armády jako výrobně hospodářské jednotky určené k lesnímu a zemědělskému využití vojenských újezdů za ztížených podmínek výcviku vojsk. Výkon práva hospodaření k národnímu majetku a vedení evidence nemovitostí byly v kompetenci příslušné Krajské vojenské ubytovací a stavební správy (KVUSS), po roce 1993 známé jako Vojenská ubytovací a stavební správa (VUSS), (Komár 1993), (viz tabulka 6).

Po roce 1989 došlo v souvislosti s rozdělením federace ke vzniku Vojenských lesů a statků ČR, s.p.² (VLS) a Vojenských lesů a majetků SR, š.p (MO 2006). VLS jsou účelovou organizací zřízenou MO. „Hospodaří s majetkem státu v působnosti resortu MO, a to v oblasti lesní, zemědělské, dřevozpracující a jim přidružených výroby a služeb“ (Kubisa 2007, s. 17). Podnikatelská činnost podniku spočívá v dodržování ekologické a biologické rovnováhy, zejména na objektech určených pro obranu státu, které nepředstavují pouze VÚ, ale také menší cvičiště, muniční sklady a další objekty různého stupně utajení (www.vls.cz).

¹ Do seznamu dvanácti VÚ nejsou započítány z neznámých důvodů VÚ Prameny a VÚ Pannenská

² K založení došlo zakládací listinou MO ČR č.j. 1105-84 ze dne 23.6.1989 (vls.cz)

Plochy obhospodářované VLS a plochy určené k výcviku na území dnešních VÚ znázorňuje následující tabulka.

Tabulka 7: Výcvikové plochy a plochy pro hospodářské využití na území VÚ

VÚ	Rozloha VÚ (ha)	Výcviková plocha (ha)	Plocha pro hospodářské využití (ha)				
			les	zem. půda	vodní plocha	ostatní	celkem
Boletice	21 953	8 847	12 156	526	181	243	13 106
Brdy*	26 009	3 023	22 164	187	183	258	22 792
Březina	15 817	2 992	12 446	103	29	247	12 825
Hradiště	33 161	17 015	12 606	2 282	33	1 225	16 146
Libavá	32 724	10 434	17 288	2 619	44	1 212	21 163
<i>celkem</i>	129 664	42 311	76 660	5 717	470	3 185	86 032

Pozn: V případě VÚ Brdy náleží 194 ha půdy restituentům.

Zdroj: MO (2006)

Z tabulky můžeme vypočítat, že největší podíl ploch pro hospodářské využití tvoří lesy. Ty zde mj. plní i roli ochranného štítu, který zajišťuje bezpečnost okolní veřejnosti a také slouží k samotnému výcviku a zamaskování vojenské výbavy (Roušar 2006).

4.8 Ochrana přírody a ekologické zajištění území VÚ

Záměr chránit přírodu na území dnešních VÚ vyhlášením některé z forem zvláště chráněných území se projevil již na počátku 20. století. Příkladem je rok 1920, kdy padl v tehdejší poslanecké sněmovně návrh na zřízení NP na území Brd. Pokud by byl tento návrh schválen, byl by to vůbec první NP vyhlášený na území ČSR. O šest let později byl však (i přes značný nesouhlas veřejnosti a různých spolků) paradoxně schválen návrh na zřízení vojenské střelnice, jež se později stala základem pro zřízení VÚ Brdy (Marková 2003, cit v Ženíšková 2006).

Chráněná území (maloplošného charakteru) existovala např. již za trvání vojenského prostoru Ralsko (např. Ralsko, Malý Bezděz, Hradčanské rybníky, ad.). Roku 1933 zde byla vyhlášena přírodní rezervace Oblast Dokeska a pohoří Kummer, která byla zredukována po celostátních prověrkách v letech 1962-1963. Roku 1987 byly navrženy další národní přírodní rezervace, ale také padly návrhy na zřízení CHKO, dokonce i národního parku (Petříček, Plesník 2007). Z doby po 2. světové válce bychom mohli uvést návrh na vyhlášení CHKO Střední Poohří na území VÚ Hradiště.

Pod argumentem, že následky vojenského výcviku jsou údajně vyvažovány specifickými pozitivními vlivy vojenské správy na přírodu, resp., že armáda dostatečným způsobem garantuje zdejší ochranu přírody a krajiny, nebyl tento projekt (ani v pozdějších letech) realizován (Komár 1993).

Zmíněné příklady bychom možná mohli považovat za potenciální příčinu toho, proč se mezi zástupci či zastánci ochránců přírody a armádou, která prosazovala názor, že ochranu přírody na území VÚ dokáže spolehlivě zajistit sama (viz případ Hradiště), vytvořila určitá bariéra. Přispěl k tomu zřejmě i fakt, že veškerým výzkumům, tedy i přírodovědným, zůstávaly velmi dlouhou dobu pomyslné dveře do VÚ zavřené.

Zejména počátkem 70. let začala armáda na území VÚ provádět často velmi plošné asanační a rekultivační práce, které však ochránci přírody považovaly za nevhodné. Tentokrát byla jejich slova vyslyšena, rozsah prací byl omezen a bylo započato obnovování ekologických hodnot (příklad VÚ Hradiště), (Komár 1993).

Jak již bylo řečeno, první rozsáhlý výzkum na území všech osmi VÚ byl povolen v 70. a 80. letech minulého století. Jednalo se o geobotanický výzkum tehdejšího Botanického ústavu ČSAV. Jeho výsledky jsou shrnuty v příloze 3.

První armádní ekologické orgány byly ustanoveny roku 1987 a vojenská ekologie dosáhla za relativně krátkou dobu dosti pozitivních výsledků – byla zřízena ucelená struktura ekologických orgánů v AČR, probíhala soustavná legislativní činnost (připomínkování vládních materiálů s ekologickou tematikou), vnitrozoborční normotvorná činnost (ekologizace vojenských předpisů), vlastní poradenská a terénní kontrolní činnost (zaměřená zejména na likvidaci a prevenci ekologických škod) (Komár, Šaroch 1995).

Zvláštní pozornost byla po roce 1989 soustředěna na VÚ okupované sovětskou armádou (Petříček, Plesník 2007) tedy na VÚ Libavá, Ralsko a Mladá. V roce 1991 zde provedl Botanický ústav ČSAV posudek na ekologické škody¹ způsobené na flóře a vegetaci. Finanční odhad škod byl poměrně komplikovaný², nicméně nakonec byly sumy za každý VÚ zveřejněny. Ve VÚ Mladá přesahovala částka 327 tis. Kč, ve VÚ Ralsko dosahovala téměř 2 133 tis. Kč. Hodnota škod způsobených výcvikem však byla nejvyšší v případě VÚ Libavá. Činila 68 319 tis. Kč (Větvička, Husáková, Sádlo 1992,

¹ Metodiku vyčíslování škod vypracoval Český ústav ochrany přírody (Ženíšková 2006)

² Vyčíslení škod nebylo možné tam, kde se nepodařilo získat data o původním stavu populací chráněných druhů a ani tam, kde ohrožené druhy nemají dosud legislativní ohodnocení (Ženíšková 2006)

cit. v Ženíšková 2006). Nástupnické Rusko se však zřeklo odpovědnosti za následky způsobené sovětskou armádou a škody zůstaly neuhrazeny (Baxa 2006).

Významný krok za legislativní ochranou přírody na území VÚ byl učiněn již v souvislosti se zákonem č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu. S jeho ustanovením byly zpracovávány pro všechny VÚ ÚPN VÚC, do nichž bylo následně navrženo zařadit samostatnou kapitolu o životním prostředí zahrnující část zabývající se ochranou přírody. Roku 1990 byly průzkumy a rozbory „násilně“ ukončeny a jejich dosavadní výsledky byly prohlášeny za dostačující a závazné. Vymezovaly výcvikové plochy, lesní a zemědělské půdy, ochranná pásma vodních zdrojů, kulturní památky, klidové zóny obcí a části přírody, kterým je věnována zvláštní pozornost (Komár 1995).

V průběhu 90. let bylo pak vydáno několik předpisů/nařízení/výnosů, na základě nichž jsou všichni členové AČR a v podstatě všechny hlavní orgány působící na území VÚ (jejich představitelé) vedeni k ochraně životního prostředí a jsou za něj na daných územích zodpovědné. Veškerý výcvik by měl předcházet ohrožení přírody a případné negativní následky by měli být eliminovány. Svrchním orgánem vydávajícím nařízení či zákony týkající se VÚ a ochrany jejich životního (přírodního) prostředí je MO, přičemž hlavním orgánem ochrany přírody v jednotlivých VÚ je příslušný ÚÚřVÚ. Spolupráce armády s ekology, kteří ve VÚ usměrňují její činnost, se doposud jeví jako nejlepší záruka zdejší ochrany přírody (Komár 1995).

Účastníci konference v Libavé (2006) se shodli na tom, že je naprosto nevhodné zasahovat do činnosti ve všech současných VÚ jiným způsobem než jsou vojenské aktivity, činnosti na ochranu přírody, ochrana kulturních a historických památek nebo měkká turistika. Veškeré přírodně ochranné zájmy by tedy měly být vzhledem k vysoké ekologické hodnotě újezdů nadřazeny nad jinými, zpravidla hospodářskými zájmy (Petříček, Kuchařová 2007).

Na území dnešních VÚ je zajišťována ochrana přírody a krajiny několika elementy. Významným partnerem odborné složky resortu obrany pro životní prostředí a management VÚ je AOPK ČR, která od roku 2006 reaguje na změny v souvislosti se vstupem ČR do EU (Pelc 2007). Územní ochrana přírody je zajišťována prostřednictvím ZCHÚ (NP, CHKO, NPR, PR, NPP, PP), která většinou vznikala na územích VÚ ještě před vyhlášením zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, jenž v podstatě poprvé nadřadil ochranné účely nad dřívější prioritu – vojenské

využití. MO se proto již řadu let snaží odstranit rozpor těchto dvou veřejných zájmů tím, že prosazuje změny hranic ZCHÚ či neguje návrhy na zřizování nových takovýchto území ve VÚ. Na území VÚ je rovněž možno se setkat s biocentry a biokoridory v rámci ÚSES, oblastmi významnými pro svou přirozenou akumulaci vod (CHOPAV), (Ženíšková 2006) a nejnověji také s PO a EVL v rámci soustavy Natura 2000 (viz příloha 4), které byly zapracovány do naší legislativy zákonem 218/2004 Sb., jenž se změnil zákon 114/1992 Sb. (Seidl 2007).

Ačkoliv současné VÚ nejsou veřejnosti plně zpřístupněné, dnešní možnosti provádět na jejich území výzkumy se s možnostmi v době socialismu nedají srovnávat. V současnosti se dokonce patronem některých výzkumů stává sama újezdni správa, což dříve nepřípadalo v úvahu (Ženíšková 2006).

Část dokumentu, který vznikl na základě mezinárodní konference NATO v Donbásu 1992 na téma: Ochrana životního prostředí VVP, varuje před zmenšováním rozlohy vojenských prostorů z bezpečnostních důvodů, ale také z důvodů ekologických. Tato území jsou součástí národního dědictví, které bychom měli předávat následujícím generacím v původním stavu (Komár, Šaroch 1995).

4.9 VÚ a jejich vliv na sídla a obyvatelstvo

Všeobecným průvodním jevem, a tedy zároveň jakýmsi symbolem záboru a využívání ploch pro vojenské účely se stalo vysídlování původních obcí, osad a samot.

Jak lze vypožorovat z kapitoly 4.1, tyto procesy probíhaly již od počátku minulého století, kdy prvním takovým krokem bylo vyvlastňování majetku v okolí obce Mladá. Kromě samotného vysídlování se stala průvodní záležitostí také devastace objektů včetně kulturních památek (viz např. MO 2006, Smolová, Fňukal, Sczyrba 2005, Raška 2007) a není proto divu, že na mnoha územích s dřívějším osídlením dnes často nezbyl jediný náznak někdejšího života.

Po uchopení moci komunistickou stranou vznikají na našem území „hraniční pásma“, která jsou postupně vysídlována. Zároveň jsou v poválečném období vytyčovány a vysídlovány i vojenské prostory a dochází k zániku mnoha sídel (Král 1993). Podle Kučery (2006), který sledoval „tento typ“ historických událostí v českém pohraničí zahrnujícím mj. VÚ Hradiště, Boletice, a dnes již bývalé VÚ Ralsko, Dobrá Voda a Prameny, zaniklo v období od počátku 30. let do roku 1955 nejvíce sídel (cca 120)

právě kvůli VÚ¹ (viz příloha 5). Vzhledem k tomu, že se rozloha vojenských prostorů cca od poloviny 50. let prakticky neměnila (www.vls.cz), docházelo poté k zániku sídel z důvodu potřeb armádního výcviku spíše ojediněle a hlavním sídelním „destruktořem“ v pohraničí se naopak stala zejména těžba uhlí (viz Kučera 2006).

Tabulka 8: Vývoj počtu obyvatel ve VÚ v letech 1930 až 2010

VÚ	Obyvatelstvo				
	1930	1991	2001	2007	2010
Boletice	5 735	235	292	269	293
Brdy	1 443	51	44	49	34
Březina	-	9	7	7	4
Hradiště	14 318	616	600	615	596
Libavá	12 256	932	1257	1201	1123
Dobrá Voda	138	105	*	*	*
Mladá	-	23	*	*	*
Ralsko	6 221	528	*	*	*
Celkem	40 111	2 499	2200	2141	2050

Pozn: * U zrušených VÚ se počty obyvatel neuvádějí

Počet obyvatel v letech 1930 a 1991; dle „Základní údaje o vojenských újezdech České republiky“, viz Poštolka (1993)

Počet obyvatel k roku 2001; dle „Vojenské újezdy v Česku“, viz Smolová, Fňukal, Sczyrba (2005)

Počet obyvatel k roku 2006; dle „Základní údaje o vojenských újezdech“, viz Mičica (2007)

Počet obyvatel k roku 2010; dle „Základní údaje o vojenských újezdech“, viz www.mvcr.cz (2010)

Zdroj: Poštolka (1993), Smolová, Fňukal, Sczyrba (2005), Mičica (2007), www.mvcr.cz (2010)

Právě území VÚ v českém pohraničním pásu jsou svými etapami osídlování po 2. světové válce charakteristické. Nejprve došlo k odsunu Němců, a tak zůstalo pohraničí téměř neosídlené. Následně se projevila snaha o dosídlení příhraničních oblastí českými obyvateli, ale zřizováním VVT/VÚ opět následovalo jejich vysídlování. Toto ovšem není případ typický pouze pro pohraničí. Např. VÚ Libavá má v tomto ohledu identickou historii (viz Smolová, Fňukal Sczyrba 2005).

Počátkem 90. let byly zrušeny VÚ Ralsko, Mladá a Dobrá Voda. Došlo k úpravě hranic okresů Česká Lípa, Mladá Boleslav, Liberec, Nymburk a Klatovy, přičemž několika obcím v těchto okresech byly taktéž upraveny hranice na základě přirozených vazeb v sídelním systému. Vznikly i nové obce – Ralsko a Prášily (Ženíšková 2006). V rámci VÚ Mladá a Ralsko bylo možné v souvislosti s rozvojem infrastruktury zaznamenat vývojově podobný proces jako např. doosídlování českého pohraničí v poválečné době (Seidl, Chromý 2010).

¹ Nezapočítáváme-li ta sídla, jejichž příčina zániku nebyla autorem určena

Pro představu, dnes (k 1.4. 2010) žije jen v obci Milovice 9 100 obyvatel (www.mesto-milovice.cz), což *de facto* odpovídá i počtu obyvatel v obci Ralsko. Zatímco má tedy populační vývoj v oblastech bývalých VÚ vzestupnou tendenci, počet obyvatel ve stávajících VÚ se od počátku 90. let drží okolo průměrných hodnot (viz tabulka 8).

Ve stávajících VÚ žije dnes přes 2 tisíce obyvatel (z toho více než polovina ve VÚ Libavá). Ačkoliv jsou VÚ vedeny ve statistickém lexikonu obcí, práva jejich občanů se od práv obyvatel „klasických“ obcí v některých aspektech značně liší. Největší rozdíly spočívají v tom, že občané VÚ ze zákona nemohou vlastnit žádné domy, byty, garáže ani pozemky, neboť veškeré nemovitosti na území VÚ jsou majetkem státu, resp. jsou předmětem hospodaření MO (Kubisa 2010, Smolová, Fňukal, Sczyrba 2005). Obyvatelé také v souladu s platnou právní úpravou nemohou volit obecní zastupitelstvo. Povinnosti obecního úřadu zde plní ÚÚřVÚ, jehož úkoly jsou stanoveny zákonem.

V posledních letech byla přijata řada opatření, která vedou ke zlepšení životní úrovně VÚ. Dochází zde zejména k rozvoji služeb, kulturního a sportovního vyžití a zabezpečení dopravní obslužnosti. Zejména pokud se o tyto aktivity projeví zájem občanů, ÚÚřVÚ jsou nápomocné při jejich realizaci. Od roku 2002 jsou ve VÚ ustanoveny Rady pro rozvoj vojenského újezdu, v nichž jsou zástupci občanských aktivů, vojenských útvarů a zařízení, VLS a dalších subjektů, které trvale působí na území vojenského újezdu. Rada se schází dvakrát až čtyřikrát do roka. Občanské aktivity i Rady fungují jako poradní orgány přednosty ÚÚřVÚ a společně řeší aktuální otázky života ve vojenském újezdu a v souvislosti s tím přijímají společné postupy a vzájemnou pomoc při prosazování stanovených cílů. V sídelních útvech se také pravidelně (dvakrát do roka) uskutečňují veřejné schůze, jejichž účelem je seznámit občany s aktuálními otázkami VÚ (Kubisa 2010).

Nabízí se otázka, zda jsou občané se specifickým životním prostředím ve VÚ spokojeni a zda se přiklání k tomu, aby byly VÚ v budoucnu zachovány. Od roku 2002 byla organizována různá jednání s občany, petice a ankety, z jejichž závěrů plyne, že většina zdejších obyvatel se zachováním VÚ souhlasí. Pro většinu z nich je charakteristický život na území VÚ spjat s jejich životním stylem a s hlubokým vztahem k přírodě (Kubisa 2010).

Výzkum, který zjišťoval spjatost obyvatel s regionem VÚ Boletice, provedl Seidl (2005). Téměř 60 % z dotazovaných odmítlo možnost odstěhování se mimo region. „Jednoduše domov“ – taková odpověď zazněla v 35 % případů, když měli obyvatelé újezdu uvést nejpodstatnější fakt, který je poutá k místu, kde žijí. Po 25 % pak byly zastoupeny možnosti „rodina“ a „zaměstnání“. Z výsledků dotazníku vyplývá, že spjatost obyvatel s regionem je poměrně silná a to i přesto, že místní rodáci tvořili pouze 21 % dotázaných (Seidl 2007).

Kapitola 5

Vztah obcí k VÚ

5.1 Reflexe existence VÚ představiteli veřejné správy

Jak již bylo naznačeno v samotném úvodu, je důležité, aby se na VÚ pohlíželo ve všeobecném zájmu jako na součást společného státního území. Zdaleka nejpodstatnější jsou existencí VÚ ovlivněny obce v jejich bezprostředním zázemí, a je tak stěžejní pozorovat a rozvíjet vztahy, které mohou výrazně ulehčit procesy rozvoje celých oblastí.

V této kapitole budeme reprodukovat výsledky dotazníků sestavených Ženíškovou (2006) a Seidlem (2008). Jejich záměrem bylo zjistit, jak představitelé veřejné správy (zejména starostové obcí přímo sousedících s VÚ) vnímají existenci a blízkost tak specifických území jako jsou právě VÚ.

Ženíšková (2006) zkoumala názory starostů obcí sousedících s VÚ Boletice, Brdy a Hradiště. I když návratnost dotazníků byla 76 % (47 obcí z 61), přesto si můžeme na základě jejich výsledků vytvořit poměrně spolehlivou představu o vztahu VÚ–sousední obec.

Většina starostů vnímá VÚ jako mimořádně cenná území s alternativní formou ochrany přírody a vodních zdrojů, ale zároveň jako oblasti představující určitou komunikační bariéru (periferii v širším území). Důležitým zjištěním bylo, že ačkoliv 80 % starostů obcí pohlíží na VÚ jako na mimořádně přírodně zachovalou, krajsí úředníci zastávají názor, že příroda VÚ je silně narušená. Jako hlavní pozitivum existence VÚ vedle „svých“ obcí vnímají starostové jednak ekonomické výhody, tj. pracovní příležitosti pro obyvatele obce ve VLS, jednak účinnou ochranu přírody a krajiny. Kladně je také vesměs hodnocena spolupráce představitelů obcí s představiteli VÚ, která tkví ve vzájemné informovanosti a konaných setkáních (Ženíšková 2006).

Za hlavní negativa je starosty vnímána především dopravní bariéra, která bezprostředně souvisí se zhoršenou dopravní obslužností, dále nemožnost rozvoje cestovního ruchu mj. také kvůli zhoršené kvalitě komunikací po průjezdech armádní techniky. Obyvateli sousedících obcí je záporně hodnocen zejména zákaz vstupu veřejnosti do VÚ.

Z hlediska regionálního rozvoje uvádí obce za největší negativum potenciálního přílivu turistů a s tím spojené využití oblasti pro komerční účely v případě zpřístupnění, či dokonce zrušení VÚ. Tyto procesy by mohly vést až k devastaci a pustošení území jako v případě bývalého VÚ Ralsko.

Polovina obcí zastává názor, že by VÚ neměly být rušeny, ale měly by být více zpřístupněny pro veřejnost. Čtvrtina obcí souhlasí se zrušením VÚ a zbývající čtvrtina je pro jejich úplné zachování, tzn., že by VÚ měly být veřejnosti nepřístupné. Zde je ovšem potřeba upozornit na značné názorové rozdíly mezi jednotlivými oblastmi. Např. v okolí VÚ Boletice se obce přiklánějí k variantě zrušení VÚ (70%). V případě VÚ Brdy je pro zachování 35 % starostů a pro zachování s částečným přístupem 54 % starostů. Podobné zastoupení názorů jako v brdské oblasti zaznamenáváme i v okolí VÚ Hradiště (pro zrušení je zde však asi 27 % obcí).

V případě, že by byl některý z VÚ zrušen, dvě třetiny obcí by navrhovaly jako budoucí využití tohoto území vyhlášení některé z forem velkoplošné ochrany přírody, tedy NP či CHKO. 20 % obcí by pak navrhovalo rozvoj území v souvislosti s trvale udržitelným rozvojem (např. větrná či vodní energie, biofarmy, ekologické zemědělství, atd.). Pouhých 12 % obcí by se pak přiklánělo ke komerčnímu využití území. V případě VÚ Boletice by se však jednalo o převažující preferenci.

Ženíšková (2006) také vyhodnotila záznamy řízených rozhovorů na vybraných krajských zastupitelstvech (Jihočeském a Středočeském). Zde byly položeny otázky podobného charakteru jako v dotazníku pro starosty obcí. Zatímco Středočeský kraj podporuje zachování VÚ Brdy s částečným zpřístupněním pro veřejnost, Jihočeský kraj se přiklání k variantě zrušení VÚ Boletice a jeho využívání pro komerční účely.

Odpověď na otázku, zda VÚ představuje bariéru pro rozvoj oblasti, jež území újezdu zahrnuje, nám mohou poskytnout závěry intenzivního výzkumu Seidl (2008) zaměřeného na VÚ Boletice. Stejně jako v případě Ženíškové (2006), zabývá se i tento výzkum tím, jak je vnímán potenciál VÚ Boletice na jednotlivých stupních veřejné správy¹ a umožňuje porovnání současných trendů rozvoje obcí sousedících s tímto VÚ (Seidl, Chromý 2010). Ze závěrů obecně vyplývá, že obce v zázemí VÚ můžeme

---

¹ Cílovou skupinou terénního výzkumu se zde stali představitelé obcí, dále pak odborní pracovníci vybraných odborů městských úřadů správních center ORP. Jednalo se o specialisty z odborů územního plánu a regionálního rozvoje, případně strategického plánu a také činitele z odborů životního prostředí a cestovního ruchu. Na krajské úrovni pak cílovou skupinu tvořili rovněž odborní pracovníci, a to ve sféře regionálního rozvoje, územního plánování, stavebního řádu a investic, cestovního ruchu a životního prostředí

rozdělit do dvou skupin podle toho, jakým způsobem podporují dynamičnost konverze/zcivilnění VÚ a jak vnímají geografický potenciál území. Jedna skupina zastává názor, že je potřeba zrealizovat projekt, který by dokázal zvrátit polarizaci území, zatímco druhá skupina se přiklání spíše k alternativním způsobům využití území. U představitelů obcí, kteří preferují razantní změnu ve využití VÚ, můžeme zaznamenat určitou zdrženlivost vůči politice životního prostředí zprostředkované NP Šumava, CHKO Šumava, resp. legislativní ochranou soustavy Natura 2000.

Jelikož Jihočeský kraj navrhl území, která by mohla být vyňata z VÚ, závisí podpora dynamiky procesu zcivilnění ze strany obce na její geografické poloze vůči danému území újezdu. Na základě odpovědí dotazovaných je také třeba upozornit na přítomnost určité komunikační bariéry, která je vnímána mezi hlavními aktéry v území. S tím souvisí i skutečnost, která byla obecně předložena již v úvodu, a to sice, že se v otázce budoucího využití VÚ střetávají zájmy ochrannářské a ekonomické a že není jednoduché tyto sjednotit. Výzkum Seidla (2008) totiž prokázal, že v rámci vymezeného území – tedy VÚ a okolních obcí – jsou to právě obce, jejichž záměry nekorespondují s legislativou ochrany životního prostředí. Na druhou stranu ale právě záměry občanských sdružení a plány správy a ochrany životního prostředí neumožňují řešit ekonomické problémy, které se regionu bezprostředně týkají (Seidl 2008).

V otázce zcivilňování VÚ Boletice se výzkumy Ženíškové (2006) a Seidla (2008) téměř shodují. Z obou případů lze vydedukovat, že zcivilňování VÚ Boletice považuje většina respondentů za zásadní impuls rozvoje sousedních obcí.

Závěr

Cílem závěrečné části práce je shrnout nejpodstatnější fakta, která nám umožní nalézt odpovědi na výzkumné otázky, jež jsme si na začátku položili. Je nutné podotknout, že snahou bylo sestavit otázky tak, aby nám jejich zodpovězení zprostředkovalo základní představu o VÚ a souvislostech bezprostředně spojených s jejich existencí. Tento záměr také koresponduje s jednotlivými stanovenými cíly, které se staly základním vodítkem při psaní této práce.

Jelikož VÚ zařazujeme v rámci polarizace prostoru mezi marginální území, tedy taková území, která vykazují silně periferní charakter až přecházejí téměř v komplexní izolovanost, bylo naším zájmem zjistit, v čem jejich marginální povaha spočívá. Vymezili jsme si tedy (podle Leimgrubera) čtyři základní typy marginálních zón: geometrickou, ekonomickou, sociální a ekologickou, a zjišťovali jsme, zda VÚ můžeme mezi tyto oblasti zařadit. Vzhledem k charakteristické minulosti, kdy došlo k dlouhodobému přerušení zdejšího sociálního vývoje a také vzhledem k tomu, že si tyto oblasti stále nejsou schopny v mnoha ohledech samostatně pomoci a nutně tedy potřebují vnější intervenci, jsme došli k závěru, že je můžeme považovat za marginální ze sociálního a ekonomického pohledu (dokazují to i nízké hodnoty indexu DSI). Nemůžeme tak učinit z pohledu ekologického, neboť díky zanedbatelným zásahům lidské činnosti se zde v průběhu několika desetiletí vyvinulo neobvykle hodnotné přírodní bohatství, které je mnohdy považováno za cennější než v případě některých ZCHÚ. Problematickým se jeví určení VÚ jako geometricky determinovaných zón. Vzdálenostní limity od centra, určující stupně perifernosti, jsou spíše subjektivní povahy a jsou závislé na charakteru území, v rámci něhož jsou zkoumány. Obecné zařazení všech VÚ mezi geometrické marginálie je proto spekulativní.

Druhým cílem této práce bylo zjistit, kdo a v jakém smyslu se VÚ v Česku (Československu) zabýval. Shromáždili jsme proto dostupnou literaturu, kterou jsme se následně pokusili utřídit jednak z hlediska chronologického a současně z hlediska předmětového. Zároveň jsme uvedli, čím se zmíněné příklady zdrojů zabývají, popř. jaká témata v nich můžeme najít. Zaměřili jsme se zejména na tři samostatná předmětová hlediska, o kterých jsme usoudili, že jsou pro tuto práci nejpodstatnější a zároveň v literatuře nejdiskutovanější: 1) historické, koncepční a rozvojové, 2) obyvatelstva a osídlení a 3) ekologické a přírodně ochranné. Všechny tyto tři

pohledy mají jeden aspekt společný, a to, že tvorba či dostupnost dokumentů s nimi spojených se výrazně zvýšila až počátkem 90. let. Jak jsme zjistili, zvláštní pozornost byla ve všech těchto ohledech věnována zejména zrušenému VÚ Ralsko. Potvrzuje to nejen např. monotematické číslo Geografie – Sborníku ČGS (1998), a diplomové práce, ale také programy, do kterých byl tento újezd mnohdy s rovněž zrušeným VÚ Mladá zahrnut. Hlavním tématem týkajícím se zrušených VÚ se stala jejich obecná revitalizace. Co se týče stávajících VÚ, největší množství studií jsme našli o VÚ Hradiště, k čemuž rovněž výrazně napomohlo monotematické číslo Geografie – Sborníku ČGS (1993) a některé vysokoškolské práce. O bývalém VÚ Mladá a ostatních dosud existujících VÚ, se dokumentace podobně komplexního charakteru vyhledávají obtížně. Bylo by tedy na místě vytvářet i v případě těchto újezdů nejen práce zaměřené na jednu oblast zkoumání, ale i práce, které by zahrnovaly jejich celistvější charakteristiku (alespoň jako v případě zmiňovaných monotematických čísel Geografie – Sborníku ČGS).

Při snaze zaznamenat historický vývoj VÚ a na jeho základě pak identifikovat hlavní změny, které od období založení těchto, armádě vyhrazených, území nastaly, jsme se setkali z celou řadou situací, které tento záměr značně komplikovaly. Jednalo se zejména o neshodu údajů v rámci odborné literatury, kterou jsme měli k dispozici. Bylo např. obtížné se dozvědět, kdy byly VÚ založeny nebo zrušeny, jelikož jsme našli v některých případech až čtyři možné varianty, jež se lišily v letech. Tyto údaje je tak potřeba vnímat spíše jako orientační. Podobný problém nastal s terminologií, kdy často docházelo k zaměňování pojmů „VVP“ a „VÚ“ a občas tak nebylo možné zjistit, o kterém z těchto útvarů autor hovoří. I přes mnoho takovýchto situací jsme se pokusili stanovený cíl naplnit a odpovědět na související výzkumné otázky. Stejně jako v případě předchozího cíle, provedli jsme i zde kategorizaci pohledů, ve kterých jsme tentokrát sledovali historii VÚ. Jednalo se o problematiku samotné existence VÚ (počet, lokace, využití armádou, význam), dále o problematiku rušení a konverze VÚ, jejich revitalizace, hospodářského využití, ochrany místní přírody a ekologie a na závěr také vlivu VÚ na obyvatelstvo a osídlení. VÚ byly zřizovány po druhé světové válce, přičemž některé měly svůj původ ve VVT založených již v době předválečné. Hlavními předpoklady pro jejich lokaci bylo využití destabilizovaných a řídko osídlených oblastí ovlivněných odsunem českých Němců a v případě jihozápadního pohraničí blízkost železné opony. Zájem o VÚ, resp. význam VÚ od doby založení kolísal. Zásadní

význam se projevil s nástupem komunistického režimu, avšak v polovině 60. let zeslabil v důsledku uvolňování mezinárodního napětí. V 70. letech však důležitost těchto prostorů opět stoupla. VÚ Mladá, Ralsko, Libavá a Dobrá Voda byly od konce 60. let až do počátku let 90. využívány sovětskými vojsky, která v prvních třech jmenovaných újezdech způsobila svou činností zásadní změny v krajině a ekologické škody. Ostatní VÚ byly do počátku 90. let využívány pouze ČSA. Stávající VÚ jsou k dispozici nejen Armádě ČR, ale také zahraničním jednotkám (NATO) a jejich zachování se zdá být nezbytné.

V průběhu historie se měnil počet VÚ, protože některé z nich byly zrušeny. VÚ Prameny zanikl již v 50. letech díky těžbě uranu, ale konkrétní důvod, proč byly na počátku 90. let zrušeny VÚ Mladá, Ralsko a Dobrá Voda jsme nenalezli. Víme pouze, že VÚ byly v této době považovány za určitý přežitek a projevoval se také zájem tyto oblasti využívat k výtěžným aktivitám. Příčinou zrušení by mohlo být v případě VÚ Ralsko a Mladá také jejich výrazné poškození způsobené sovětskými vojsky, jež se muselo po dlouhá léta likvidovat asanačními pracemi. V těchto VÚ jsme mohli v souvislosti s rozvojem místní infrastruktury zaznamenat proces podobný dosídlování českého pohraničí po roce 1945. Po neúspěších mnoha navrhovaných projektů, jak území těchto bývalých VÚ využít, se přistoupilo k privatizaci místního majetku a následnému převodu zbylého majetku na dotčené obce. Jejich rozvoj se dnes odvíjí od záměrů příslušných krajů, kdy Středočeský kraj zahrnující bývalý VÚ Mladá spíše upřednostňuje rozvoj venkova, naproti tomu kraj Liberecký a pod něj spadající oblast bývalého VÚ Ralsko má spíše zájem o rozvoj cestovního ruchu. VÚ Dobrá Voda byl ihned po svém zrušení zahrnut do NP Šumava.

Na základě záznamu historie VÚ jsme zjistili, že měly tyto velkoplošné armádní prostory od doby svého vzniku společnou charakteristiku, která se dodnes nezměnila. Jedná se o jejich jedinečné přírodní bohatství, díky němuž se staly předmětem mnoha ochrannářských a ekologických zájmů. V době před převratem se tyto zájmy projevovaly zejména vyhlásováním (či pokusy o vyhlášení) některých z forem ZCHÚ, avšak vztahy mezi armádou a ochrannářsky smýšlejícími osobami/organizacemi docházelo mj. díky zamezování přístupu veřejnosti na území VÚ k mnoha konfliktům. Od počátku 90. let, kdy se společnosti odkryl skutečný pohled na místní přírodní hodnoty, potřeba chránit zdejší prostředí (i přes mnohé zájmy VÚ zrušit a využívat je pro komerční účely) ještě stoupla (viz dnešní Natura 2000) a jako velmi přínosný se jeví fakt, že se dnes postupně

prohlubuje spolupráce armády s ekology a ochránci přírodního prostředí. Dlouhodobou „tradicí“ má také hospodářské využívání, které na územích vyhrazených pro výcvik armády – VVT – trvalo již od první republiky. V průběhu historie obhospodářovalo VÚ několik podniků, jež se staly předchůdci dnešních VLS. Plochy určené k hospodářskému využití se od počátku 90. let měnily se změnami rozsahu ploch určených k výcviku, neboť území VÚ je tvořeno právě plochami pro výcvik a plochami pro hospodářské využití. Za posledních dvacet let se zvětšila výraznějším způsobem plocha pro výcvik v rámci VÚ Boletice, ostatní se spíše snížily. Co se týče vlivu VÚ na obyvatelstvo a osídlení, je důležité zopakovat, že se VÚ v době svého zřizování stávaly - díky stěhování obyvatelstva a demolici sídel včetně kulturních památek - hlavní příčinou zániku sídel. Od počátku 90. let žije na území VÚ, poměrně konstantní počet obyvatel, jejichž životní podmínky se zde postupně zlepšují díky spolupráci s vedením újezdu při společném plánování budoucích projektů. Podle výsledků různých výzkumů je většina místních obyvatel s podmínkami života na území VÚ spokojena, neboť místní prostředí je spjato s jejich životním stylem. I když je např. „jejich“ nemovitý majetek stále majetkem státu, většina místních se přiklání k názoru, že by VÚ měly zůstat zachovány.

Od počátku 90. let se objevovaly návrhy VÚ zcivilňovat, což dříve nepřipadalo v úvahu. V posledních letech se také často hovoří o jejich úplném zrušení. To však odporuje zájmu státu, neboť analýzy potvrdily, že stávající počet VÚ je k plnohodnotnému výcviku, resp. naplňování vojenskopolitických potřeb nezbytný a současně – zachování stávajícího počtu VÚ koresponduje s ochrannými zájmy. Tím jsme si také odpověděli na otázku, jaká je perspektiva VÚ. Ačkoliv se plánuje některé okrajové části VÚ zpřístupňovat, k samotnému zrušení těchto vojenských oblastí zřejmě nedojde a bude zde přetrvávat zejména zájem ochrany přírody, který se stává zásadním limitem pro možnosti budoucího využívání VÚ. Myslím si, že ať už bude iniciativa ke zrušení některých VÚ ze stran obcí či krajů jakkoliv silná, bude mít vždy nakonec „hlavní slovo“ státní úroveň, reprezentovaná MO, které existenci VÚ v dnešní době spíše hájí.

Společné vlastnosti či specifika dnešních VÚ lze spatřovat zejména v jejich velmi hodnotném přírodním prostředí, v právních podmínkách pro zdejší život (např. vstup a pobyt pouze na povolení, veškerý majetek ve vlastnictví státu atd.) a ve stejném typu potenciálu rozvoje. Ten tkví právě v přírodních zdrojích/hodnotách, které by byly

využitelné zejména pro zvýšení atraktivity oblasti v rámci cestovního ruchu (turismu). Vzhledem k velmi rozsáhlým chráněným územím VÚ, zde rozvoj nešetrných způsobů exploatace přírodních zdrojů zřejmě nehrozí.

V rámci posledního cíle – zjistit postoje představitelů veřejné správy k aspektům existence VÚ – jsme využili výsledky výzkumů Ženíškové (2006) a Seidla (2007). Většina starostů obcí sousedících s VÚ vnímá pozitivně zejména zachovalé přírodní hodnoty VÚ. V případě, že by došlo ke zrušení VÚ, přikláněla by se většina obcí ke zřízení některé z forem velkoplošných ZCHÚ, neboť zde panuje určitá obava o znehodnocení přírodních podmínek přílivem turistů. Překvapivým zjištěním bylo, že krajští zastupitelé vnímají přírodu ve VÚ spíše jako ne příliš hodnotnou. Na druhou stranu Seidl v rámci území VÚ Boletice zjistil, že zájmy obcí často nekorespondují s ochranou životního prostředí a naopak zájmy ochrany přírody neumožňují řešit ekonomické problémy území. To odpovídá i výsledkům výzkumu Ženíškové, neboť většina okolních obcí VÚ Boletice by preferovala komerční využívání území. K úplnému zrušení VÚ se zde přiklání téměř tři čtvrtiny obcí, což se dosti liší od názorů představitelů obcí v rámci VÚ Brdy a Hradiště. Ti zde preferují spíše zachování VÚ. Za hlavní negativa považují starostové zejména určitou komunikační a někdy i dopravní bariéru, která díky VÚ v oblasti panuje.

Tato práce by se mohla stát podkladem pro další studie vážící se k VÚ, které by mohly mít jak obecný, tak konkrétní charakter. Jelikož jsme byli limitováni rozsahem, nemohli jsme se ve všech ohledech zabývat přílišnými detaily a bylo by třeba jednotlivé kapitoly ještě rozpracovat. V této práci nebyly příliš zohledňovány např. majtkové poměry v rámci území VÚ, které je také třeba v rámci historického vývoje sledovat. Mým budoucím cílem je na tuto práci navázat a dále se zabývat VÚ spíše v obecném rámci, protože, jak jsem sám poznal, komplexní pohled na problematiku VÚ v některých studiích může dosti usnadnit pochopení souvislostí při sledování historického vývoje/rozvoje sledované oblasti.

VÚ patří mezi území, která by rozhodně neměla být veřejností opomíjena. Jejich přírodní hodnoty a celkový potenciál by se měl, dle mého názoru dostat více do povědomí veřejnosti.

Seznam literatury a zdrojů

Seznam literatury:

- ADAMOVIČ, J., MIKULÁŠ, R. (2001): Geologické zajímavosti bývalých VVP Ralsko a Mladá. In: Petříček, V., Němec, J., Plesník, J.: Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. Příroda, č. 8, AOPK ČR, Praha, s. 7–12.
- BEJČEK V., ŠTASTNÝ K. (2001): Porovnání ptačích společenstev v hnízdním období (VVP Mladá a Rasko). In: Petříček, V., Němec, J., Plesník, J.: Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. Příroda, č. 8, AOPK ČR, Praha, s. 122–125.
- BAXA, J. (2006): Problémy periferních oblastí – komparace možností revitalizace bývalého VVP Ralsko. Bakalářská práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, PřF UK, Praha, 58 s.
- BOŘECKÁ, K. (2007): Územní a krajinné plánování a ochrana životního prostředí. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 53–62.
- BLAŽEK, M. (1963): Hospodářskogeografický přehled Československa. SPN, Praha, 148 s.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Karolinum, Praha, 211 s.
- BREJŠKOVÁ, L., PLESNÍK, J., VOLF, O., ZAVADIL, V. (2001): Kvalitativní výzkum avifauny bývalého VVP Mladá. In: Petříček, V., Němec, J., Plesník, J.: Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. Příroda, č. 8, AOPK ČR, Praha, s. 97–121.
- CUDLÍNOVÁ, E. a kol. (1999): Marginální oblasti - prostorový indikátor trvale udržitelného rozvoje České republiky. Závěrečná zpráva. Ústav ekologie krajiny AV ČR, České Budějovice, 32 s.
- ČAPKOVÁ, V., TATAROVÁ, P. (2004): Milovice, aneb, 100 let od založení vojenského cvičiště. Občanské sdružení TKD Mladá, Mladá, 94 s.
- ČERVENKA, J. (1989): Vybrané aspekty územní diferenciacie necentrálních oblastí ČSR z hlediska studia problematiky zaostávání. Diplomová práce. Katedra ekonomické a regionální geografie, PřF UK, Praha, 154 s.
- DAŘÍLKOVÁ, J. (1998): Příspěvek územního plánování a regionální politiky pro revitalizaci a nové využití území Ralska. Geografie-Sborník ČGS, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 200–215.
- DUFEK, J. (2002): Přírodní poměry bývalého vojenského výcvikového prostoru Milovice – Mladá. Bakalářská práce. Ústav geochemie, mineralogie a nerostných zdrojů, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 51 s.
- DUFEK, J. (2005): Změny ve využití území v BVVP Mladá z ekologického hlediska: 1904 – 2004. Diplomová práce. Ústav pro životní prostředí, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 87 s.
- EDER, J. (1998): Výhled a budoucnost obce Ralsko. Geografie-Sborník ČGS, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 149-150.
- HALÁS, M. (2008): Priestorová polarizácia spoločnosti s detailným pohľadom na periferné regióny Slovenska. Sociologický časopis, 44, č. 2, Praha, s. 349–369.
- HAMPL, M. (1998): Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu. Univerzita Karlova, Praha, 110 s.
- HAMPL, M. (2000): Pohraniční regiony České republiky: současné tendence rozvojové diferenciacie. Geografie-Sborník ČGS, 105, č. 1, ČGS, Praha, s. 241–252.

- HAMPL, M. (2001): Geografie transformace v České republice: celkové zhodnocení. In: Hampl a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Univerzita Karlova, Praha, s. 27–41.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova, Praha, 147 s.
- HAMPL, M. (2007): Regionální diferenciacie současného socioekonomického vývoje v České republice. Sociologický časopis, 43, č. 5, Praha, s. 889–910.
- HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Univerzita Karlova, Praha, 395 s.
- HAMPL, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Univerzita Karlova, Praha 328 s.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÚHNL, L. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Univerzita Karlova, Praha, 255 s.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní blasti. Geografie-Sborník ČGS, 106, č. 1, ČGS, Praha, s. 1–11.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: Novotná, M.: Problémy periferních oblastí. Univerzita Karlova, Praha, s. 6–24.
- HÁNA, W. (1992): Rozvoj území bývalých vojenských výcvikových prostorů – příklad Ralsko. Územní plánování a urbanismus, 19, č. 47, Terplan a VÚVA Praha, Praha, s. 164–171.
- HONCŮ, M. (1998a): Biologické a krajinné hodnoty území bývalého vojenského výcvikového prostoru Ralsko. Geografie-Sborník ČGS, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 171–189.
- HONCŮ, M. (1998b): Územní ochrana přírody v bývalém výcvikovém prostoru Ralsko. Geografie-Sborník ČGS, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 225–231.
- HUSÁKOVÁ J., HUSOVÁ M., KOPECKÝ, K., VĚTVIČKA, V. (2001a): Poznámky ke stavu vegetace a prognóza dalšího vývoje (Mladá a Ralsko) po odchodu armád, In: Příroda 8, Praha, s. 19 – 24.
- HUSÁKOVÁ, J., PETŘÍČEK, V., VĚTVIČKA, V. (2001): Botanický výzkum za posledních 6 + 10 let v bývalém VVP Mladá s hlavními výsledky. In: Petříček, V., Němec, J., Plesník, J.: Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. Příroda, č. 8, AOPK ČR, Praha, s. 15– 18.
- HUSÁKOVÁ, J., SÁDLO, V., VĚTVIČKA, V. (1992a): Terrae incognitae prohibita. Vojenské výcvikové prostory a příroda. II. Rub – území extrémně zničená. Ochrana přírody, 47, č. 3, Praha, s. 67–71.
- HUSÁKOVÁ, J., SÁDLO, V., VĚTVIČKA, V. (1992b): Terrae incognitae prohibita. VVP a příroda. I. Líc – území zvláštním způsobem chráněná. Ochrana přírody, 47, č. 2, Praha, s. 35–40.
- CHROMÝ, P. (2000): Historickogeografické aspekty vymezení pohraničí a jeho geografické analýzy. Geografie-Sborník ČGS, 105, č. 1, ČGS, Praha, s. 63–76.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V. (2005): Periferní oblasti česka jako jeden z pólů polarizovaného prostoru. Životné prostredie, 34, č. 2, Ústav krajinné ekologie SAV, Bratislava, s. 106–108.
- ILLNER, M. (1988): Výběr území s příznivými podmínkami z hlediska sociálního. Terplan, A12 – 521 – 806/03 – E1, Praha, s. L1–L27.

- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): České pohraničí - bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, 296 s.
- KAFKA, T. (1998): Uranový průmysl a Ralsko. Geografie-Sborník ČGS, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 253–260.
- KOMÁR, A. (1993): Vojenský újezd Hradiště. Geografie-Sborník ČGS, 98, č. 2, ČGS, Praha, s. 75–86.
- KOMÁR, A. (1995): Řízení ochrany přírody a životního prostředí ve vojenských újezdech. Geografické rozhledy, 5, č.1, ČGS, Praha, s. 27–28.
- KOMÁR, A. (1998a): Problematika revitalizace a nového využití bývalých vojenských území ve střední a východní Evropě. Geografie-Sborník ČGS, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 216–220.
- KOMÁR, A. (1998b): Environmentální aspekty využití bývalých vojenských újezdů z pohledu mezinárodní spolupráce. Geografie-Sborník ČGS, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 153–155.
- KOMÁR, A. (1998c): Vojenský újezd Ralsko a armáda. Geografie-Sborník ČGS, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 190–199.
- KOMÁR, A., ŠAROCH, V. (1995): Ekologická problematika v Armádě České republiky. In: Ministerstvo obrany České republiky: Armáda a ekologie, IMPULS, Praha, s. 57–80.
- KOZEL, P. (1998): K některým vojenskoekologickým aspektům vojenských újezdů. Geografie-Sborník ČGS, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 221–224.
- KNOTEK, J. (2007): Zajištění právní ochrany soustavy Natura 2000 na území vojenských újezdů. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 47–52.
- KÖRNER, M. (1992): Budoucnost Milovic – mýty a souvislosti. Územní plánování a urbanismus, 19, č. 47, Terplan a VÚVA Praha, Praha, s. 171–175.
- KRÁL, V. (1993): Doupov a Doupovské hory - minulost a přítomnost. Geografie-Sborník ČGS, 98, č. 2, ČGS, Praha, s. 68–74.
- KUBISA, V. (2007): Organizace lesního hospodářství ve vojenských újezdech České Republiky. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 17–18.
- KUČERA, Z. (2006): Zánikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, PŘF UK, Praha, 115 s.
- KŮHN, P. (2007): Pozůstatky po těžbě železných rud v okolí Mimoně. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 343–357.
- LOŽEK, V. (2001): Srovnání VVP Mladá a Ralsko z hlediska přírodních věd, In: Petříček, V., Němec, J., Plesník, J.: Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. Příroda, č. 8, AOPK ČR, Praha, s. 126 – 127.
- MACHÁČEK, M., PECHAROVÁ, E. (2001): Charakteristiky základního rozlišení a kategorizace ploch dotčených připravovanou realizací polygonu ŠKODA AUTO a.s. In: Petříček, V., Němec, J., Plesník, J.: Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. Příroda, č. 8, AOPK ČR, Praha, s.128–142.
- MAIER, K. (1998): Strategie rozvoje Ralska – Varianty a názory expertů. Urbanismus a územní rozvoj, 1, č. 2, Praha, s. 48–57.

- MARADA, M., CHROMÝ, P. (1999): Contribution to studies on peripheral regions of Czechia. In Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica, Supplementum No. 2/I. Univerzita Komenského Bratislava, Bratislava, s. 241–255.
- MARKOVÁ, L. (2003): Historickogeografický potenciál rozvoje centrálních Brd. Ročníková práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 42 s.
- MATOUŠ, J., VITNER J., VRABEC V. (2001): Předběžný soupis druhů členovců (Arthropoda: Crustacea, Araneida, Insecta) významných z hlediska územní ochrany bývalého VVP Mladá. In: Petříček, V., Němec, J., Plesník, J.: Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. Příroda, č. 8, AOPK ČR, Praha, s. 65–74.
- MATOUŠEK, P. (2005): Bývalý vojenský prostor Ralsko, Obce živé i zaniklé. Mikroregion Podralsko, Bělá pod Bezdězem, 33 s.
- MÍČICA, D. (2007): Základní informace o vojenských újezdech České republiky. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 11–15.
- Ministerstvo obrany České republiky (1995): Armádní ročenka '94. Ministerstvo obrany České republiky, Odbor pro styk s veřejností, Praha, 108 s.
- Ministerstvo obrany České republiky (2005): Stručně o České republice, armádě a výcvikových zařízeních vojenského újezdu Boletice. Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, Praha, 123 s.
- Ministerstvo obrany České republiky (2006): Vojenské újezdy Armády České republiky. Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, Praha, 285 s.
- MOCEK, L. (2003): Hodnocení vývoje bývalého vojenského prostoru Ralsko. Diplomová práce. Pedagogická fakulta, Technická Univerzita, Liberec, 90 s.
- MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na generaci našich měst a osídlení. Územní plánování a urbanismus, XV, č. 2, s. 67–72.
- MYSLÍK, J. (2001): Péče o ŽP bývalého VVP (Mladá) v kontextu okresu Mladá Boleslav. In: Petříček, V., Němec, J., Plesník, J.: Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. Příroda, č. 8, AOPK ČR, Praha, s. 156–158.
- NOVÁK, V. (2008): Armáda v Liberci a v Libereckém kraji. Květa Vinklátová – Knihy 555, Liberec, 136 s.
- NOVOTNÁ, M., ed. (2005): Problémy periferních oblastí. Univerzita Karlova, Praha, 184 s.
- PECHÁČKOVÁ, I. (1998): Osídlení a obyvatelstvo. Geografie – Sborník ČGS, 103, č. 3, Praha, s. 237–252.
- PELC, F. (2007): Vojenské újezdy – alternativa klasické ochrany přírody a krajiny? Transformace AOPK ČR, vojenské újezdy a souvislosti. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 19–23.
- PETEROVÁ, P. (2007): Natura 2000 ve vojenských újezdech. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 31–45.
- PETŘÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. a kol. (2000): Slovník cizích slov. Academia, Praha, 834 s.
- PETŘÍČEK, V., KUCHAROVÁ, P. ed. (2007): Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, 384 s.
- PETŘÍČEK, V., NĚMEC, J., PLESNÍK, J. ed. (2001): Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. Příroda, č. 8, AOPK ČR, Praha, 160 s.

PETŘÍČEK, V., PLESNÍK J., (2007): Tanky a mateřídouška - 10 let poté: In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 73–84.

PETŘÍČEK V., WILD, J. (2001): Flora a vegetace navržených rezervací Pod Benáteckým vrchem a Travniny a návrh jejich managementu. In: Petříček, V., Němec, J., Plesník, J.: Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. Příroda, č. 8, AOPK ČR, Praha, s. 45–57.

POŠTOLKA, V. (1993): Obyvatelstvo a osídlení Douvovských hor - minulost, přítomnost a budoucnost. Geografie-Sborník ČGS, 98, č. 2, ČGS, Praha, s. 87–101.

POŠTOLKA, V. (1998a): Revitalizace a nové využití bývalého vojenského prostoru Ralsko. Geografie-Sborník ČGS, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 156–170.

POŠTOLKA, V. (1998b): Přeměna a nové využití bývalého vojenského výcvikového prostoru Ralsko. Pilotní studie NATO/CCMS. Technická Univerzita, Liberec, 9 s.

RAMBOUSEK, L. (2000): Srovnání vývoje obcí Milovice a Kuřivody. Bakalářská práce. Katedra geografie, Pedagogická fakulta, Západočeská Univerzita, Plzeň, 83 s.

RAŠÍN, R. (2005): Změny ve využití krajiny na Šluknovsku od poloviny 19. století: historickogeografická analýza katastrálního území zaniklé obce Fukov. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Ústav pro životní prostředí, Praha, 117 s.

RAŠKA, P. (2005): Analýza vývoje kulturní krajiny Douvovských hor: minulost a perspektivy vojenských újezdů – příkladová studie. Diplomová práce. Katedra geografie, Pedagogická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 134 s.

RAŠKA, P. (2007): Vojenský újezd Hradiště – krajina, která žije. Geografické rozhledy, 16, č. 4, ČGS, Praha, s. 24–25.

ROUŠAR, J. (2006): The Czech Republic and its professional armed forces. Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, Praha, 159 s.

RUBEŠ, F. (1993): Douvovské hory - perla střední Evropy. Geografie-Sborník ČGS, 98, č. 2, ČGS, Praha, s. 65–67.

RYŠLAVÝ, Z. (1999): Environmentální problémy, sanace a revitalizace bývalého vojenského výcvikového prostoru Ralsko. Geografie-Sborník ČGS, 104, č. 1, ČGS, Praha, 46–53 s.

ŘEHÁK, S. (2004): Postavení pohraničí v integračních procesech. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: České pohraničí - bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, s. 87–91.

ŘEHOUNEK, J. (2006): Osudové okamžiky: sto let vojenského výcvikového prostoru Milovice - Mladá. Kaplanka pro Svazek obcí Svatojiřský les, Nymburk, 105 s.

SCZYRBA, Z. (2005): Venkovský maloobchod v Česku a jeho nová pozice: diskusní příspěvek k problematice periferních oblastí. In: Novotná, M. ed.: Problémy periferních oblastí. Univerzita Karlova, Praha, s. 53–60.

SEIDL, T. (2005): Potenciál rozvoje příhraničního regionu Boletice. Bakalářská práce. Západočeská univerzita, Plzeň, 77 s.

SEIDL, T. (2007): Geografický potenciál regionu Boletice. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 85–92.

SEIDL, T. (2008): Proces integrace marginálního území do regionálního systému – příklad Vojenského újezdu Boletice. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 119 s.

- SEIDL, T., CHROMÝ, P. (2010): Problémy integrace marginálního území do regionálního systému: příklad Vojenského újezdu Boletice. *Geografie*, 110, č. 1, s. 44–63.
- SEIDL, V. (2007): Ochrana přírody a krajiny u VLS ČR, s. p. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 25–29.
- SMOLOVÁ, I., FŇUKAL, M., SCZYRBA, Z. (2005): Krajina a lidé vojenského újezdu Libavá. *Geografické rozhledy*, 15, č. 1, ČGS, Praha, s. 24–25.
- ŠLECHTA, M. (2003): Vývoj a zánik osídlení doupovských hor. Ročníková práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 30 s.
- TOMÍČEK, R. (2006): Historie Vojenského újezdu Prameny, aneb, Chlapci z Opičích hor. Krajské muzeum Sokolov, Sokolov, 181 s.
- VAČKÁŘ, J. (1998): Výhled a budoucnost obce Ralsko. *Geografie-Sborník ČGS*, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 151–152.
- VALTR, P. (1993): Urbanistická, krajinářská a ekologická problematika Doupovských hor. *Geografie-Sborník ČGS*, 98, č. 2, ČGS, Praha, s. 102–106.
- VAŇHÁT, P. (2004): Změny ve využití krajiny v bývalém VVP Ralsko - na příkladu katastrálního území Holičky. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta, Ústav pro životní prostředí, Praha, 90 s.
- VAŇKOVÁ, E. (2010): Analýza lidského a sociálního kapitálu v periférii Manětínska. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 100 s.
- ZAVADIL, V. (2001): Předběžné výsledky výzkumu obojživelníků a plazů (Amphibia, Reptilia) bývalého vojenského újezdu Mladá. In: Petříček, V., Němec, J., Plesník, J.: Příroda bývalých vojenských výcvikových prostorů Mladá a Ralsko – 10 let od konverze. *Příroda*, č. 8, AOPK ČR, Praha, s. 75–83.

Nepublikované práce

- FAIMAN, Z. a kol. (1991): Podklady pro ekonomické vyhodnocení ekologických škod ve vojenských výcvikových prostorech Milovice, Mimoň a Libavá Praha.
- HUSÁKOVÁ, J., HUSOVÁ, M., VĚTVIČKA, V. (1991): Posouzení problematiky ekologických škod způsobených sovětskou armádou ve VVP Mladá, zvláště pak na chráněných částech přírody z hlediska botaniky, Botanický ústav ČSAV, Průhonice.
- KŮRKA, A. (1991): Zpráva o výsledcích inventarizačního arachnologického průzkumu lokality Benátecký vrch (vojenský újezd Mladá). Praha.
- PETŘÍČEK, V. (1991): Zpráva o výsledcích floristického průzkumu lokality Benátecký vrch ve vojensko – výcvikovém prostoru Mladá v okrese Mladá Boleslav.
- ZAVADIL, V. (1991): Vojenský újezd Mladá (Milovice): průzkum obojživelníků. Praha.
- ŽENÍŠKOVÁ, L. (2006): Analýza vývoje a možnosti rozvoje vojenských výcvikových prostorů v Česku. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 104 s.

Internetové zdroje:

- Amatérský web o Brdech. 2010. [online]. [citováno 2010-05-06]. Dostupné z:
<www.brdy.info.cz>
- ČAVNICKÁ, M. (2010): Vojenský výcvikový prostor Ralsko a letiště v Hradčanech. [online]. [citováno 2010-07-19]. Dostupné z:
<<http://ceskalipa.cz/pruvodce-regionem/vojensky-vycvikovy-prostor-ralsko-a-letiste-v-hradcanech/>>
- Československé vojenství. 2010. [online]. [citováno 2010-08-14]. Dostupné z:
<www.vojenstvi.cz>
- Internetový server města Milovice. 2010. [online]. [citováno 2010-05-06]. Dostupné z:
<www.milovice.net>
- KUBISA, V. (2010): Neznámý svět vojenských újezdů. [online]. [citováno 2010-08-10]. Dostupné z:
<<http://www.mvcr.cz/clanek/neznamy-svet-vojenskych-ujezdu-974223.aspx>>
- Libavsko – VVP Libavá. 2010. [online]. [citováno 2010-07-13]. Dostupné z:
<www.libavsko.ic.cz>
- Ministerstvo obrany České republiky. 2010. [online]. [cit. 2010-06-28]. Dostupné z:
<<http://www.army.cz>>
- Ministerstvo pro místní rozvoj. 2010. [online]. [cit. 2010-08-15]. Dostupné z:
<<http://www.mmr.cz>>
- Ministerstvo vnitra České republiky. 2010. [online]. [cit. 2010-08-09]. Dostupné z:
<<http://www.mvcr.cz>>
- Oficiální web města Milovice. 2010. [online]. [citováno 2010-06-18]. Dostupné z:
<www.mesto-milovice.cz>
- Regiony se soustředěnou podporou státu. Deník veřejné správy. 2010. [online]. [cit. 2010-08-20]. Dostupné z:
<<http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6434736&hledej=hospod%E1%F8sky+slab%E9+regiony>>
- Stránky milovníků brdských hvozdů. 2010. [online]. [citováno 2010-08-15]. Dostupné z:
<www.brdy.org>
- Vojenské Brdy. 2010. [online]. [citováno 2010-08-15]. Dostupné z:
<www.brdy.net>
- Vojenské lesy a statky ČR. 2010. [online]. [citováno 2010-08-10]. Dostupné z:
<www.vls.cz>
- Vojenský újezd Boletice. 2010. [online]. [citováno 2010-07-11]. Dostupné z:
<www.vojuzezd-boletice.cz>
- Vojenský výcvikový prostor Dědice. 2010. [online]. [citováno 2010-08-10]. Dostupné z:
<www.vvpdedice.cz>
- Zákon 169/1949 Sb. o vojenských újezdech. 2010. [online]. [citováno 2010-07-11]. Dostupné z:
<www.vugt.cz/odis/sborniky/cd/cd_zak/zakony/169_49.htm> www.vojuzezd-boletice.cz

Přílohy